

ՄԱՍԵԱՅԱՂԱԿԵՒ

J. CALFA D.

L. DUJARDIN S.

Ա.Է.տաբեր Հայաստանեայց

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ԽՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԳԱԲՐԻԷԼԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԱՅՎԱԶՈՎՍԿԻ
ԵՒ
ԱՄԲՐՈՍԵԱՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ.

RÉDIGÉ PAR
GABRIEL V. AÏVAZOVSKY
ET
AMBROISE V. CALFA

ԵՐԲՐԱՆԻ ՏԱՐԻ

TROISIÈME ANNÉE

Նոյեմբեր 1857. — Թիւ ԺԱ.

Novembre 1857. — N° 11.

ՓՍՐԻԶ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ
ՆԻՊՈՄԵՂԻԱՅԻՆ

ՅՈՒՅԱԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՅ ԱՄՍԱԳՐՈՅ

ԱՄԵՆԱՊՈՍՏԻՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ՏԵՐ ԶԱԿՈՐ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՍ ՊՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԿ ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՊՈԼՍՈՅ. (Երկու օրինակք):

Արեւ Վարդապետ Մխիթարեան, ի Տրապիզոն :
Ազգային Դպրոց, ի Պաղեսթին :
Աքանատեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշտարեանց Նիկողոս, ի Տիփլիս :
Այաճալեան Մանուկ Աղա, ի Նախիջեան :
Այաճալեան Միմեոս Աղա, ի Նախիջեան :
Այաճաճեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Այրուն Տիարրի Էֆենտի, ի Կ. Պօլիս :
Ալիխարեան Մարտիրոս Աղա, ի Զմիւռնիա :
Անարունեան Յակոբ Աղա, ի Մերաստիա :
Աղարունեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղարունեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղամալեանց Պօղոս Գարրիկեան, ի Շուշի :
Աղամալեանց Մինաս, յԱզուլիս :
Աղեքսանդրեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մատթեոս Աղա, ի Պաղատա :
Աղեքսանդրեանց Քերրոբե Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մելգոն Աղա, ի Փարիզ :
Աղեքսանդրեանց Յովաննէս Աղա, ի Փարիզ :
Աճախեան Թ. Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ամիրաղեանց Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ամիրաղեղ Մտեփան Աղա Աղեքսանդրիչ, ի Կ. Պօլիս :
Ալվազովսքի Գրիգոր Աղա, ի Քէֆէ :
Ալվազովսքի Յովաննէս Աղա, ի Քէֆէ :
Ալվատեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալվատեան Պ. Վանան, ի Կ. Պօլիս :
Անանեանց Յովսէփ Հայրապետեան, ի Շուշի :
Անդրեանեան Պ. Բարսեղ, ի Ճաւա :
Անուխեան Պ. Եսայի, ի Մանչեսթր :
Անուշեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Իսկուհի Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապուղիսցի Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ապրոյեան Ռաֆայել Աղա, ի Թրեստ :
Ապրոյեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա :
Առաքել Փաշա, կոստակալ Սուտան աշխարհի :
Ալանեան Մանտեփ Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալանեան Մտեփան Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Ալանեանց Գասպար Գարրիկեան յԱզուլիս :
Ավդալեան Պ. Յովաննէս, ի Կալկարա :
Արամեան Սուքիաս Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Արայիճեան Մովսէս Աղա, յԱղեքսաղբիա :
Արախանեանց Հայրապետ, յԱզուլիս :
Արզումանեան Յակոբ Աղա, ի Փարիզ :
Արշակ Յակովբոս Աղա, ի Վեննա :
Աւետիսեան Պ. Ստեփան, ի Փարիզ :
Բարանեանց Աբրահամ, ի Տիփլիս :
Բարենամբա վարժարան, որ ի Գուգափու :
Բարեղոյս Արսէն Աղա, ի Կարին :
Բարունակեան Պ. Նիկողոս, ի Փարիզ :
Բարսեղեան Մտեփան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Յակոբ, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Սարգիս, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Յովակիմ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բիշմիշեան Մովսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բողոքեանց Բաղասար Բարաղամեան, յԱժտերիան :
Բուզաղեանց Յովաննէս Շաքարեան, յԱժտերիան :
Բարձալեանց Բողոքեան Անթակուսեան, յԱժտերիան :
Գալուստեան Կարապետ Աղա, յԱղեքսանդրիա :
Գալիպոզեան Ալեքսան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գարազաշեան Խաչիկ Աղա, յԵւաշ :
Գարազաշեան Կիմիւշ Աղա, յԵւաշ :
Գարազաշեան Յովան Աղա, յԵւաշ :
Գափամանեան Գարրիկե Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Խաչիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Մանուկ Աղա, ի Մանչեսթր :
Գափամանեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գափամանեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կեղեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրաշար Պ. Յակոբ, ի Կ. Պօլիս :
Կրիգորեան Մինաս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրիգորեան Միսոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրիգորեան Միսոն Աղա, ի Կարին :
Կրիգորեան Աննապատիկ Արքեպիսկոպոս, Առաջնորդ Կարնոյ
Կուրղիանց Գալիք, ի Տիփլիս :
Կուրղիանց Հայրապետ Գարեան, յԱզուլիս :

Գարատուն Ազգային, ի Մանիսա :
Դրանիտեան Եսայի Աղա, յԵւաշ :
Եղեանց Նիկողոս Աւետիքեան, յԱժտերիան :
Եղիազար Յարութիւնեան Աղա, ի Զարրա :
Եղիկեանց Պ. Մկրտիչ, ի Ճաւա :
Եուսուֆեան Յովսէփ Զեկեպի, ի Փարիզ :
Եուսուֆեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Գեորգ Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Պ. Յոսէփոս, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Զուրիկեան Խաչատուր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Զօրայեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էլարեանց Աղափետ Մոսկովի Հօփ-Մաքլէր, ի Մոսքուա :
Էլիկիւզիկեանց Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էնկիւրեան Պ. Յովաննէս, ի Փարիզ :
Էմիրճեան Տէր Պետրոս քանանայ, ի Խարասուս պազար :
Էնֆիլեանց Աւետիք Աղա, ի Տիփլիս :
Էնֆիլեանց Համբարձում Աղա, ի Տիփլիս :
Էքմէքճեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ընկերութիւն ընթերցասիրաց ի Խաչապուղ, ի Կ. Պօլիս :
Թագուրեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թանգարան Վերձանութեան, ի Կ. Պօլիս :
Թարիգեանց Ալեքսանդր Աւետիքեան, ի Շուշի :
Թերզեան Մելգոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թիւրիկեան Բարսեղ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թնկրեան Յակոբ Աղա, ի Լոնտոն :
Թոգարեան Մտեփան ի Կ. Պօլիս :
Թովմասեան, ի Ճաւա :
Իգնատիոս վարդապետ, պատրիարքական Փոխանորդ :
Իզմիրեան Պ. Յովսէփ, ի Էրզրար. (5 օրինակք) :
Իրիւճեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լազարեան Իշխանք, ի Փերրպուրկ. (2 օրինակք) :
Լամարրիս, ի Փարիզ :
Լորիս-Մելիքով, ի Փարիզ :
Լուսաւորեան Դպրոց, ի Նիկոմիդիա :
Խաչարբումեան Լուսեղէն Աղա, ի Խարասուս պազար :
Խաչարեանց Բախշի, ի Տիփլիս :
Խանդամիրեանց Մարտիրոս, ի Շուշի :
Խաչիկ Աղա քարգման Անգղիոյ ինչպատուսին, ի Պաղատա :
Խաչիկեան Կարապետ Աղա, ի Ռոման :
Խաչիկեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խաչուճեան Մանտեփ Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խարայեան Գեորգ Աղա, ի Պօլիս :
Խըլլըճեան Յակոբ Աղա, ի Նոր Նախիջեան :
Խորասանճեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խորասանճեան Պետրոս Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս :
Խուրեան Գարրիկե Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խուրասանեան Պ. Ճիփան, ի Փարիզ :
Խրոմեան Տէր Մկրտիչ Վարդապետ, ի Վան :
Խօնկիւիկեան Պ. Գրիգոր, ի Փարիզ :
Կարապետեան Պ. Աւետ, ի Ճաւա :
Կարսէն տը Թասի, ի Փարիզ :
Կանեօցեանց Մկրտիչ Յարութիւնեան, ի Շուշի :
Կելիկեան Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշճեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշեան Գրիգորիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիւշճեան Պ. Կրօնիկե, ի Փարիզ :
Կոզալեանց Միքայէլ, ի Տիփլիս :
Կոզալեանց Կարապետ Աղա, ի Նոր Նախիջեան :
Կոստանդեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա :
Կրայեան Պ. Մկրտիչ, ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Անդրանիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Յակոբ Էֆենտի, ի Փարիզ :
Կոյսափեան Խաչիկ Աղա, ի Ռոման :
Հանեան Եղիազար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Համամճեան Սարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Համարձումեան Առաքալ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Հարքմեանց Պ. Նիկողոս ի Փերրպուրկ :
Հերակ Լայկազուն, Իշխան Վրաստանի, ի Տիփլիս :
Հովիթիմեան դպրոց, ի Զմիւռնիա :
Ճեզայիլլեան Մկրտիչ Ամիրայ, ի Լոնտոն :
Ճեզայիլլեան Սրբոնի Տիկին, ի Կ. Պօլիս :
Ճեզայիլլեան Պ. Վանթամ, ի Փարիզ :
Ճեզայեան Թովմա Աղա, ի Կալկէտ :
Ճուպեղեան Ներսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակագեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակարեանց Արսէն Աղա Բարեղոյս, ի Կարին :
Մանանեան Միքայէլ Աղա, ի Փարիզ :
Մանուկեանց Յարութիւն Միքայիկեան, յԱզուլիս :
Մանուկ Պէյ, Գրիգոր Յեքնատ, ի Փարիզ :
Մանուկ Պէյ Յովաննէս Մուրատ, ի Փարիզ :
Մանուկեան Պօղոս Աղա ի Փարիզ :
Մարզարեան Մարտիրոս Աղա ի Կ. Պօլիս :

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

Սեպտեմբերի բուռն մեջ հրատարակած Չամչեան հօր Վահան Արշարունի ըսուած նամակը կարդացող ազգասիրաց շատերեն աղաջանաց քղքեր ընդունեցանք, որպէս զի նոյն պատուական նամակը գաղղիարեն բարգմանութեամբ հանդերձ հրատարակեմք. եւ մեջերեն մէկը կըսէր. « Թող տեսնեն նաեւ Եւրոպացիք — որ տգիտաբար առանց քննութեան խումբ մը ազգատեաց, շողոքորք ու պատառաբոյժ Հայոց խօսքին անսայով՝ մեր ազգը հերձուածող կանուանեն, — քե ինչպէս հոռովմեաղաւան արդարասէր ու անշահասէր վարդապետ մը Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը անժխտելի փաստերով կընաստատէ. եւ այս այն վարդապետն է, որուն աստուածաբանական գարմանալի հմտու-

րեանը ՀՈՌՄ ԿՆՔՆՆ ԻՐ ՍՈՒՐԵ ԺՈՂՈՎՈՂԸ գարմացած է... :

« Երէ մեր հոռովմեաղաւան համազգի եղբարց հիմակուան հոգեւոր հովիւներն եւս, մանաւանդ անոնց գլուխները իրենց անձնական շահը կտոր մը ժամանակ մոռնային, տարակոյս չկայ որ ազգային եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը Չամչեան հօր պէս, եւ ինչո՞ւ հեռուները երբամ, ձեզի պէս, Հարք սուրբք եւ ազգին ճշմարիտ սիրովը վառնալք, ձեզի պէս կընասկընային կըսեմ ու իրենց անմեղ ժողովրդեանը կընասկըցընէին, եւ ոչ քե հիմակուան պէս հակառակ ամենայն ուղիղ խղճի եւ բանի՝ անոր իւր նախնեացը սեպհական եկեղեցին, եկեղեցականօքն ու հաւատացելօքն հանդերձ ատելի կընէին : Ի՞նչ պատասխան պիտի

ատենք, ինչ արդարացուցմունք պիտի զրտենն Աստուծոյ անաւոր ատենին առջեւ, որ մորոս անգամ կանչելը խտիւ կարգելու, ուր ատենք իրենց համահայր՝ համամայր, համարիւն եղբարքը հերետիկոս՝ հերձուածող կանուանեն, եւ ԱՐՏԱՔՈՑ ԵԿԵՂԵՅՈՑՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ կըքարոզեն : Ո՛վ սոսկալի ամբարշտութիւն, ո՛վ անլուր եղբայրատեցութիւն... : Եւ սակայն Մխիթարեանց, այն իմաստուն կարծեցեալ, այն ազգասիրութեան ակնահանձոյ գեղատեսիլ քօղոյն տակ ծածկուած Վենետիկոյ Մխիթարեանց բերանը բացուեցաւ, ձեռուրնին առաջ գնաց այս սարսափելի, այս դժոխային վկայութիւնը իրենց ՀԱՅ եղբարցը, իրենց նախնեացը վարդապետութեամբը ծնած ու մեծցած համազգեացը տալ, այն նախնեաց որոց աստուածահանձոյ սրբասուն կեանքն ու հրաշքները իրենք ժողոված ու բազմահատոր մատեններով հրատարակած են..... »

Արդոյ նամակագրին կարեւոր սրտէն ըլլած ցաւազին եւ իրաւացի գանգատանաց խօսքերը հոս կընդհատեմք, եւ կըլլաւելումք քէ մեր այս ազգասէր եղբարց խնդրուածքը մեզ եւս յոյժ սիրելի եւ փափաքելի ըլլալով, սիրով կամակատար լինիմք իրենց, եւ այս բուով՝ սեպտեմբերի բուոյն մեջ տպուածին գաղղիարէն բարգմանութիւնը առանձին կընդատարակեմք, որպէս զի ղեկտեմբերի մեջ կարող ըլլամք հայերէն բնագրին ղիմացը զգաղղիարէնն եւս աւելցրնել :

LETTRE INTITULÉE VAHAN ARCHAROUNI,

PAR LE R. P. MICHEL TCHAMTCHIAN DOCTEUR EN THÉOLOGIE
DE LA CONGREGATION DES MÉKHITARISTES DE VENISE.

De toutes parts nous recevons des réclamations sans nombre au sujet de la lettre du Père Tchamtchian dont nous avons publié le texte arménien dans notre numéro de septembre. « Pourquoi, nous disent nos abonnés, n'avoir pas aussi donné le texte français? C'est surtout aux étrangers, aux Européens qu'il faut donner les preuves de l'orthodoxie de notre religion, car ils ne sont pas toujours à même de connaître les écrits qui la défendent. Les preuves que vous pouvez leur mettre aujourd'hui devant les yeux auront d'autant plus de poids qu'elles viennent d'un théologien latin, d'un homme dont la dialectique est en grande renommée à la cour de Rome, puisqu'il y a mérité le nom de *terrible théologien*. »

Nous nous empressons de nous rendre à ces justes

demandes en donnant ici la traduction d'un des fragments de cette lettre que nous avons reproduit.

La lettre écrite sous le pseudonyme de Vahan Archarouni, nous semble on ne peut plus appropriée aux événements survenus dans ces dernières années parmi notre nation arménienne, événements qui d'ailleurs font encore aujourd'hui les frais de bien des conversations, et sont la source de bien des disputes. Elle nous a été communiquée par M. Manoug Altendji, qui depuis plusieurs années habite avec sa famille la ville de Théodosie, en Crimée. M. Manoug, que nous donnons comme exemple à la nation pour son patriotisme et son amour pour la science, nous a affirmé que cet écrit est une copie exacte de l'autographe même du père Tchamtchian; il la tient d'une personne digne de foi. Quant à l'original, il est aujourd'hui entre les mains de Sa Grandeur Monseigneur Sarkis Dehalian à Tiflis. D'ailleurs, il suffit de la plus légère attention pour se convaincre, à la lecture de cette lettre, que l'auteur ne peut être qu'un théologien perspicace et disert comme le Père Tchamtchian.

Sa pensée était logique et n'était point exempte d'une certaine familiarité ingénieuse; dans toutes ses compositions en langue vulgaire, il employait souvent des mots comme plus intelligibles au peuple. Nous retrouvons cette tendance de son esprit dans la lettre dont nous parlons. Le père Tchamtchian était un intrépide antagoniste des fanatiques missionnaires latins, comme aussi des prêtres arméniens, élèves de la Propagande, ennemis de la nation. Personne n'ignore avec quel courage et quelle énergie il les a combattus dans son ouvrage intitulé : *Bouclier de l'orthodoxie de l'Église arménienne*. Nous en avons cité déjà souvent des passages, et nous en citerons encore. La lettre que nous allons reproduire n'est d'ailleurs qu'un abrégé du *Bouclier*; aussi l'auteur l'a-t-il à juste titre intitulée : Vahan Archarouni, c'est-à-dire : Bouclier Archarouni. La date de cette lettre, 1821, indique assez clairement qu'elle a été écrite après les querelles religieuses survenues à cette époque. Ainsi donc, il est certain, comme nous l'avons avancé bien des fois, que ni les années, ni les luttes que suscitèrent au Père Tchamtchian ses écrits libéraux, ne purent diminuer son patriotisme et son amour de la vérité. Jusqu'à son dernier soupir il a défendu l'orthodoxie de l'Église arménienne par ses discours comme par ses écrits, et il a réduit au silence ses adversaires.

Nous regrettons seulement que sa qualité de membre de la société des Mékhitaristes l'ait empêché de signer

de son nom tous ses écrits. De même, vivant toujours au milieu de cette fraction imperceptible de la nation, désignée sous le nom de catholique ou romaine, il n'a pu, ou peut-être il n'a pas voulu écrire avec plus de liberté sur les exigences absurdes et injustes des papes et de leurs agents. Cette retenue se manifeste çà et là dans ses écrits; aussi nous avons cru devoir éclaircir par de courtes annotations le sens de quelques passages, afin de prémunir les lecteurs bienveillants contre les occasions de scandale qu'une fausse interprétation pourrait faire naître dans leur esprit.

Voici cet écrit du Père Tchamtschian :

« Ces jours passés, la copie d'une lettre est tombée entre mes mains. Elle porte ce qui suit : « Un vartabed de Constantinople, nommé Guiragos, vous a écrit une lettre que j'ai lue. J'ai été étonné de voir comment cet homme avait osé tenter de voiler une vérité aussi évidente que la lumière du soleil. Il me paraît semblable à un aveugle insensé, qui ne voyant point la clarté de cet astre, en nierait l'existence. De même, ce propagandiste, égaré par une haine incurable, ne voit point et ne veut point voir l'orthodoxie de l'Église arménienne, telle que nous la possédons inaltérée depuis saint Grégoire l'Illuminateur, et il avance à tort que l'orthodoxie n'existe point dans l'Église arménienne. »

Je ne suis point obligé de relever les faussetés de cette lettre, parce que le manifeste de Grégoire Pechdimaldji, publié le 5 mai, les a réfutées suffisamment. Mais comme j'avais lu précédemment ce manifeste, je m'étais assuré qu'il avait parlé avec jugement et justice, je n'ai pu en aucune manière supporter en silence que les fausses objections d'un homme vain, ignorant et exagéré dans ses opinions puissent avoir accès auprès de la foule. Comme il ne reconnaît point son propre aveuglement, il se vante avec audace que ses paroles sont l'expression de la vérité, et il ajoute que personne n'a pu lui répondre.

Aussi j'ai essayé dans cette lettre d'opposer à son écrit une courte réfutation, me rappelant cette sentence du sage, qui dit : « Réponds à l'insensé suivant la mesure de sa sottise, afin qu'il ne paraisse pas plus sage que toi. » Je dois en outre vous faire observer que si vous voyez ces mots, première, seconde partie, etc., vous ne devez point éprouver d'embarras pour savoir ce que ces indications signifient, car la lettre de ce propagandiste étant fort longue, nous l'avons divisée en vingt parties, afin que quand vous ou d'autres personnes lirez ces rai-

sonnements, vous puissiez vous y retrouver facilement. Dans la première il dit, au sujet des sept pères mékhiaristes de Venise « Reniant la vraie foi ils se sont unis aux schismatiques et ont embrassé leur communion (1). » Pour une nation, pour une Église qui possède la foi orthodoxe et qui admet en entier la véritable doctrine que l'Église catholique du Christ confesse et enseigne, dire que cette nation, que cette Église sont schismatiques, c'est le fait d'un homme qui est schismatique

¹ Quelques-uns de nos lecteurs, les plus jeunes surtout, ont besoin peut-être de détails sur ce qui est arrivé à ces sept prêtres arméniens. Voici le fait en quelques mots :

Six d'entre eux étaient membres de la Congrégation des Mékhiaristes de Venise; le septième était Monseigneur Ancher, élève de la Propagande. De leur propre mouvement, ils se soulevèrent, en 1820, au patriarche arménien de Constantinople, et se placèrent sous sa juridiction, rejetant en tous points l'autorité de Rome, comme il était juste. Plusieurs mois entiers ils officèrent dans les églises arméniennes de Constantinople, et prêchèrent l'orthodoxie de notre nation. Mais, hélas! ils n'ont pas tardé à prouver que ce retour à la religion de leurs pères n'était ni le fruit de mûres réflexions, ni de convictions intimes. A la première contrariété, à la première apparence de lutte, au lieu de défendre cette Église et d'imiter ceux qui ont vaillamment combattu pour elle, ils ont mieux aimé suivre l'exemple des lâches qui l'ont trahie, et sont retournés à leur état primitif, au culte romain. Cette défection les a rendus tellement odieux à la nation, que la plupart ont été obligés d'aller cacher leur honte dans les pays étrangers. Parmi ces derniers se trouvait l'abbé Grégoire Kabaradjji; il vit encore et habite aujourd'hui Paris.

Nous ne citerons, comme preuve du patriotisme de l'abbé Kabaradjji, que l'abandon qu'il a fait de la sublime liturgie arménienne, la liturgie de ses pères, pour s'approprier la liturgie latine. Il est bien évident qu'au contact de ces cérémonies étrangères, le peu d'esprit national qui lui restait devait dégénérer ou s'éteindre. Il est bien clair aussi, d'après la conduite de l'abbé Kabaradjji, que non-seulement il parle et écrit contre les vérités qu'il a prêchées des mois entiers dans les églises arméniennes, dans un but intéressé, mais encore à l'exemple de ces parasites dont parle le Père Tchamtschian dans sa lettre; il se montre empressé auprès des Arméniens riches qui viennent visiter Paris; il leur rend de fréquentes visites, puis ensuite, sans conscience, les traite de schismatiques, d'hérétiques et de fils de l'enfer. Et cependant, d'après les paroles de l'Apôtre, du moment qu'il les reconnaissait, comme il le dit, hérétiques et schismatiques, il ne devait pas même rompre le pain avec eux. Mais, pour nous, ces attaques de l'abbé Grégoire Kabaradjji ne sont que des radotages de vieillard, et si jusqu'aujourd'hui nous n'avions respecté son grand âge, nous l'aurions confondu facilement; nous lui aurions imposé silence sans recourir à des attaques indignes de nous. Il nous aurait suffi de répondre aux absurdités qu'il a débitées contre nous et contre notre nation dans son opuscule, où il a réuni, avec un zèle étonnant, tout ce qu'il a pensé, écrit et imprimé dans toute sa vie, comme de véritables sujets de gloire et d'orgueil pour les Arméniens!!! Il nous eût été facile de le couvrir de honte en mettant en évidence ces absurdités.

D'ailleurs, il n'est pas même besoin de lire une page entière de cet opuscule pour se convaincre qu'il est le produit d'un esprit décrépît et en enfance. C'est, du reste, le jugement qu'en ont porté les journaux nationaux, l'*Aurore* et le *Massis*, dont les sages réflexions en ont assez fait connaître la juste valeur.

lui-même et égaré. Mais si cet homme soutient que l'erreur des Arméniens consiste à ne pas être soumis au siège de Rome, ainsi qu'il le répète nombre de fois dans sa lettre, (car il sait par les remords de sa conscience que l'Église arménienne n'est point schismatique et qu'elle ne professe aucune erreur qu'il puisse mettre en évidence); et en effet tel est le but de sa lettre, il se trompe, parce qu'il n'en est point ainsi qu'il le prétend et qu'il l'affirme. Si une nation orientale orthodoxe, les Arméniens, par exemple, ne reconnaît point le pontife de Rome comme son propre patriarche et son pasteur, et ne se soumet point à lui, elle n'en est pas moins orthodoxe, elle n'est point schismatique ni hérétique comme le prétend ce brouillon. Il suffit à cette nation de reconnaître que le pape, successeur de l'apôtre saint-Pierre, est le premier surveillant et le principal patriarche de l'Église universelle, ainsi que l'ont déclaré les conciles œcuméniques de Nicée, de Constantinople et de Florence (*). Aussi ai-je été affligé lorsque je l'ai vu s'écrier avec un accent de douleur : « Quel malheur ! j'ai lu et j'ai pleuré dans l'amertume de mon cœur ! » Aussi ai-je entrepris de tracer ces lignes comme une prescription médicale, afin que cet homme fasse les remèdes indiqués et rejette cette amertume. Car s'il restait longtemps sans recevoir de soins, il serait possible que ce chagrin et cette bile lui causassent une mort soudaine, produite par cette haine et cette obstination, et que le mal du corps devint fatal à son âme. Comme je désire sa santé spirituelle, je lui donne cet avis fraternel. En vérité ses larmes peuvent lui être très-utiles, si elles coulent sur son aveuglement, et s'il adresse à Dieu cette prière : « Seigneur, éclairez mes yeux, afin que je ne m'endorme jamais dans la mort. » En effet, lui qui a une haine mortelle, et qui répand sa bile contre la nation arménienne, en cachant ses sentiments au fond de son cœur, il n'ignore pas que c'est à tort qu'il se présente

* Comme nous l'avons fait remarquer ailleurs et dans la préface de cette lettre, il n'y a point lieu de croire que le Père Michel Tchamchian voulant rester mékhariste et catholique, exalte outre mesure la suprématie du pape, et que non-seulement il l'appelle *premier* et *principal* patriarche, mais encore *surveillant* de l'Église universelle. Il ajoute que ce titre fut reconnu par les conciles de Nicée, de Constantinople et de Florence; mais il est avéré que le premier et le second de ces conciles n'ont point proclamé le pape principal patriarche; le troisième, c'est-à-dire celui de Florence, dont l'universalité est contestée et considéré presque comme inacceptable par notre nation, ce concile n'a point donné et ne pouvait point donner aux papes le titre de surveillants de l'Église universelle.

comme le défenseur du siège de Rome, lorsqu'il dit : « Il n'est point nécessaire que je réponde à des inepties aussi honteuses, » et qu'il ajoute : « J'ai répondu afin que l'ennemi de la foi ne se vante point d'avoir réduit au silence le parti papiste. » Donc, tout homme de sens peut comprendre que les raisons que ces propagandistes mettent en avant pour la défense du parti papiste sont exagérées et sans fondement, et n'ont d'autre but que de répandre le trouble et la désunion entre le Saint-Siège et les autres nations orthodoxes, et de semer la zizanie dans toute l'Église du Christ. Quels sont les ennemis de la foi, de nous ou des propagandistes? Il est donc juste de demander que ceux qui se montrent en apparence les défenseurs du parti papiste, et qui, dans le fait, s'en font les adversaires par leur esprit brouillon, gardent le silence, non point seulement comme Zacharie, mais comme celui qui entra dans la salle du festin avec un habit souillé, car nonseulement il ne rend pas l'honneur qu'il doit, mais il mange et boit à son appétit, ainsi que le Saint-Évangile le rapporte. De même ces propagandistes, qui sont allés vers l'Église romaine, comme des parasites, se tiennent pour satisfaits, si, grâce à elle, ils remplissent leur ventre. Cependant, comme il ne convient point à des disciples du Christ de souhaiter du mal à leurs ennemis, mais de prier pour eux et de demander à Dieu leur conversion, afin qu'ils changent leurs cœurs de pierre contre un cœur d'homme, et leur accorde de suivre les préceptes que leur commande la charité, ces prières n'auront point seulement pour objet leur utilité personnelle, mais encore elles seront très-profitables à notre nation. Elles mettront fin parmi nous à la discorde et à tous les maux qu'elle engendre, ainsi que nous le demandons dans la prière qui commence par ces mots : « *Je confesse avec foi,* » et dans laquelle se trouvent ces paroles : « *Accorde à mes ennemis et à ceux qui me haïssent la rémission des fautes qu'ils ont commises envers moi, et détourne-les du mal qu'ils veulent me faire.* »

Dans sa seconde partie, cet homme écrit ce qui suit : « Quelle est donc la foi orthodoxe arménienne, que pendant tant de siècles le Saint-siège de Rome n'a pu reconnaître, lui qui sans cesse qualifie les Arméniens de schismatiques? Est-ce qu'il ne pouvait point s'assurer par des preuves que notre nation est orthodoxe, ou qu'elle est d'accord par sa saine doctrine avec d'autres nations orthodoxes? Si ces accusations n'étaient une pure calomnie, est-ce qu'il ne pouvait point se convaincre du contraire? »

Cette imputation paraîtra sans aucun doute erronée à quiconque possède un jugement sain. Supposons que l'Église de Rome n'a pu pendant tant de siècles se convaincre que la foi des Arméniens est orthodoxe, ou pour emprunter ses expressions, n'a pu se convaincre que notre nation est orthodoxe, est-ce qu'il suit de là que l'Église arménienne est dans l'erreur? Par exemple, j'ignore si vous êtes bon ou savant, en résulte-t-il pour cela que vous êtes méchant ou ignorant?

Peut-être a-t-il reçu à ce sujet une révélation divine ou une décision de l'Église qui lui apprend que Rome ne connaît point par des preuves l'orthodoxie d'une autre nation; si cette nation appartient à l'Orient, si elle est éloignée, si elle a une langue différente, sera-t-elle pour cela considérée comme schismatique? Pourquoi cet homme ne réfléchit-il point que la connaissance imparfaite que possède Rome à ce sujet, la met dans l'impossibilité de proclamer hérétiques les autres Églises?

Pour parler avec justice, nous dirons que le sacré collège ne peut connaître qu'avec une extrême difficulté l'orthodoxie de l'Église arménienne, depuis qu'ont paru des chicaneurs de cette espèce, qui accusent toujours leur nation et dissimulent la vérité. Rome ne sait point l'arménien de manière à être informée par elle-même, et notre nation ne peut lui donner cette connaissance à cause de raisons politiques. Et parce que Rome n'a point été instruite de la vérité, est-ce que nous serions des hérétiques? Nous ajoutons que Rome n'a pu connaître jusqu'ici notre saint-Grégoire de Nareg, notre patriarche saint-Nersès Chenorhali et autres saints, soit parmi nous, soit chez d'autres; si ce sont des saints, est-ce qu'ils pourraient perdre cette qualité?

De même, si chez les Français il y a un grand nombre de saints, et s'il s'en trouve encore dont le sacré collège ignore la sainteté, est-ce que pour cela ce sont des profanes? Le Saint-Siège pendant une année entière ne connut pas le saint concile de Constantinople; est-ce que pendant tout ce temps ce concile était hérétique? Est-ce que depuis lors jusqu'à présent, c'est-à-dire pendant 1455 ans, temps après lequel il a seulement connu et admis la condamnation de Macédonius et d'Eunomius et la délimitation du patriarcat de Constantinople, et durant lequel il ne reconnut point d'autres canons, est-ce que les autres constitutions du saint concile de Constantinople, non admises par lui, sont considérées comme entachées d'hérésie? Combien d'autres années se sont écoulées pendant lesquelles Rome n'a point compté parmi les livres canoniques l'Apocalypse de saint-Jean l'évangéliste? est-ce

que ce livre aurait été d'abord profane et hérétique, et puis serait devenu sacré par le fait de son insertion dans le canon?

Le Saint-Siège de Rome a reconnu l'orthodoxie de l'Église arménienne jusqu'à l'époque des rois de Cilicie, avec lesquels il a entretenu une correspondance active et des relations d'amitié, et depuis cette époque jusqu'au pape Grégoire XIII. Cela est prouvé par la bulle en date de l'année 1584, ce qui fait depuis lors jusqu'à nous 237 ans. Voici ce que l'on y lit: « Les Arméniens, cette nation nombreuse et presque innombrable, remarquable par son antiquité et par sa renommée plus qu'aucun autre peuple de l'Orient, digne de toutes sortes d'éloges pour le zèle qu'elle a témoigné envers la religion, et par sa constance héroïque... Aussi désirant avec empressement et suivant la mesure de nos forces venir en aide à cette nation considérable et honnête, principalement pour le salut des âmes, et pour le ferme maintien de la sainte religion et de la foi orthodoxe, nous avons résolu d'ériger un collège particulier en leur faveur. »

Voilà donc, d'après le témoignage de Rome que les Arméniens ont été orthodoxes jusqu'à cette époque. Si depuis lors il s'est glissé quelque erreur dans leur Église, il faut que les propagandistes la manifestent; et comme ils sont dans l'impossibilité de le faire, parce que nous avons maintenu la même orthodoxie, donc la nation arménienne est encore orthodoxe et ne peut être qualifiée d'hétérodoxe. Depuis que notre royauté nationale a été anéantie, que les Arméniens se sont dispersés de tous côtés, et ont passé sous le joug de maîtres hautains et professant une autre religion, tout rapport a cessé entre ces différentes fractions; par conséquent, nous disons que Rome ne peut connaître l'orthodoxie de l'Église arménienne. S'en suit-il que nous sommes des hérétiques?

Cependant nous affirmons que si Rome avait des facilités convenables et régulières, c'est-à-dire la connaissance de la langue arménienne, ou bien des interprètes fidèles, ou du loisir pour se livrer à un examen approfondi, ou la volonté et le désir de s'instruire, etc., elle pourrait parvenir à la vérité et rendre témoignage de l'orthodoxie des Arméniens, comme elle le faisait autrefois. Mais comme ces moyens lui manquent maintenant, et qu'elle lit les lettres de ces brouillons et en fait grand cas, elle ne peut sortir de l'erreur où elle est sur notre compte. S'en suivrait-il que l'Église arménienne professe des doctrines erronées? »

« ՔՈ Է ՏԻԻ. »

Քո է, Տեր, տիւ, քո է շրքնաղ այս պարգէս,
Քո՛ որում յոյս մասն է էիդ մըշտատես.
Քո՛ որ բզբիբս յո դարձուսցես խորագին՝
Զակնարկութեանդ նետս անդ բողոսս յուսածին:

Խաւար է նիւրն, իբրեւ զոգիս զոր խոտեր,
Աշխարհն յաղջից այս ծըփանուտ դանդաջեր՝
Երբ բզբբոյդ յառեր դիտումն ի նըմայ,
Եւ կամրդ անդէն ծընան գարեւ յուսընկայ:

Մարդն աստ բզտիւ գիտ կազմ յաջաց նախն ի բարբ.
Շուշանք գիւրեւ եւ քաղցրաշունջ շողայր վարդ.
Զի պես շնորհացդ արդիւնագործ ի հոգւոջ՝
Եւ տիւղ աստէն փըրքէ ծաղկանցն բզբողբոջ:

Զեռող յորդոյն խոնարհ, վըսեմ բիւք արծուոյն
Հողմք անպարփակ, ալեաց շառաջք, դեզք ամպոյն,
Այն ամենայն քո են, գերդ քո իսկ է տիւ,
Եւ ուր սըփռեալ դա տարածի օրարիւ:

Քոյդ՝ մըրրայօն լեբանց ըստուերք հովտաներձ,
Եւ գետրն են քո՛ խոնարհութեամբն՝ Աստուած մեծ.
Քո անապատը կըրկին շըրոց ուսուազին,
Եւ զոր էրկեակ նորա բազկօրն ունիցին:

Ո՞չ քո պըտղօրըն ճոխազարդ են եւ ծառք.
Եւ տունկը ծաղկօրն էրփին ի մարգօրն նըկարք.
Որ զբարունակսն առ քեզ ուղղեն եւ ցըցունս՝
Զերախայրիսն առբերելով եւ բուրմունս:

Քո են, քո Տեր, հաւիկն ի մուռնջ նեշտազին
Յայգուն ի շող վարդից եւ ստուերս էրեկին,
Եւ գիւրըն քո մընջէ նըւազ գոյ տըկար.
Ում՝ զի քո են՝ հանդեպ էմք բնաւքս հաւասար.

Բայց քոյսըդ գայդ, տիւ եւ զծընունդս իւր անհաւ՝
Նտուր մարդոյն, բղձիցն բզբեզ էղեալ բաւ.
Նտուր . սակայն եւ այն տուրք քո են պատիւ,
Քո, Աստուած իմ, յումեն է մարդ, որպէս տիւ:

ԸՆԹԵՐՅԱՍԷՐՔ ԽԱՍԳԻՒՂԻ.
Պ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹԻՒՅՍԻԱՆԵԱՆ.
ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՄԻՐԱՅ ԵՐԱՄԵԱՆ ԳԱՐԱՒԵՆԱՀԵԱ.

LES BIBLIOPHILES DE KHASKEOY.
M. JEAN THUYSUSIAN.
M. GARABED ÉRAM KARA-KIAHIA.

Գիրք շարադրող եւ օրագիր հրատարակող անձանց
բնական էղած է, մանաւանդ մեր ազգին մէջ, մտա-
ծելը քէ արդեօք գրածնին ո՞վ կամ քանի հոգի պիտի
կտրդայ. եւ իրաւունք ունին, վասն զի միայն Պօլսոյ
էրկու հարիւր հազարի մօտ հայազգի բնակչաց տասը
հազարը հազիւ գիտէ կըսեն կարդայ ու գրէլ. անոնց
մէջ եւս *ընթերցասէրք*՝ այս ինքն գիրք կարդալու
եւ բան սովորուս սեր ունեցողները հարկաւ խիստ
քիչուք պիտի ըլլան: Անա ասոնց բիւք շատցընելու
գովելի փափարով հաստատուեր է մօտքս Խազիւղի
մէջ Ընթերցասիրաց Ընկերութիւնը, ինչպէս որ ազգային
լրագիրք ծանուցին: Այս ընկերութեան հաստատու-
թեանն ու յառաջադիմութեանը մեծ ապահովութիւն
կընամարիմք հիմնադիր նախագահին այսինքն Թիւյ-
սիւզեան Պ. Յովհաննէսին ազգասիրութիւնը, որ արդէն
ուրիշ շատ պարագաներու մէջ տեսնուած է:

C'est chose naturelle aux auteurs et aux rédacteurs
de journaux de tous les pays, mais surtout à ceux de
notre nation, de s'occuper du nombre et du degré d'in-
telligence des personnes qui pourront lire leurs écrits.
et certes nous avouerons que tous ont parfaitement
raison. En effet, on dit qu'aujourd'hui, parmi les deux
cent mille habitants arméniens de Constantinople, il y
en a cent mille à peine qui savent lire et écrire; encore
parmi ceux-là en est-il bien peu qui aiment véritable-
ment la lecture, c'est-à-dire qui sont désireux de lire
pour s'instruire. C'est dans l'intention louable d'en aug-
menter le nombre que s'est fondée, il y a quelque temps,
à Khaskeoy, faubourg de Constantinople, la Société des
Bibliophiles, ainsi que nous l'ont annoncé les journaux
du pays. Le nom de M. Jean Thuysusian, son président
fondateur, nous est une bien grande assurance du succès
et de la prospérité de cette société. Son patriotisme nous
a déjà été assez prouvé dans d'autres circonstances.

Personne n'ignore à Constantinople que l'école de
Saint-Nersès, à Khaskeoy, a produit nombre d'élèves
distingués. C'est là une preuve de l'utilité que peut offrir
aussi à notre nation, une maison d'éducation sagement

Պօլսոյ մէջ ամենքը գիտեն որ Խազիւղի Սուրբ Ներ-
սիսեան դպրոցը քանի մը ընտիր աշակերտներ հանեց,
որոնք մեծ ապացոյց էղան քէ բարեկարգ վարժարանի
մը օգուտները սրջափ կարեն լինել նաեւ մեր ազգին

հեղինակը մեր այս դոյզն դիտողութիւնն ի նշան մտերմութեան մերոյ ընդունելով, մանաւանդ որ նիւթն վեր ունեցած գերագանցութիւնը կըցուցընէ քան թէ իրական բերութիւն մը, հետզհետեւ ուրիշ պիտանի գրքաւորներ ևս կըփութայ նրատարակել, գորս իրաւամբ կըսպասէ ազգը իր փորձ հմտութենէն ու ազգասիրութենէն :

Պ. Թխյսիւզեանին բարուցագնութեանը վրայ չափազանց գովեստ մը ըրած չեմք համարուիր՝ երբոր ըսեմք թէ Գաղղիա գտնուած ժամանակը ազգայնոց հետ այնպիսի կերպով վարուեցաւ, որ մեկու մը ևս տհաճութիւն չպատճառեց. օտարաց ևս ազգիս վրայ մեծ համարում ու սեր կապել տուաւ իր կատարելութիւններովը :

Բայց Կարապետ Ամիրային մեծասիրտ առատաձեռնութիւնը վայելող՝ միայն Պ. Թխյսիւզեան չէ : Մեր երիտասարդ պատանեաց շատերը իր հովանաւորութեամբն է որ այլեւայլ գեղեցիկ գործերու մեջ առաջ եկան : Վսեմափայլ Ամիրային լուսաւորեալ հայրենասիրութիւնը ամեն զոն կընէ որ խոր ձեռք դրած պատանիք օր մը կարենան փայլի աշխարհիս վրայ, ու հայրենեաց մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցանել : Դեռ մօտերս առիթ ունեցանք մեր էջերուն մեջ Պ. Յովհաննէս Օհանեանին վրայ խօսելու, որ Կարապետ Ամիրային բարերարութեամբն է որ ի Փարիզ ուսմունքը կատարեալ սովորեցաւ լմընցուց, ու բժշկութեան պսակն ևս առնելէն ետեւ, իւր վեհանձն բարերարին քովը դարձաւ սրտին երախտագիտութիւնը յայտնելու :

Սակայն հոս չեմք ուզեր մեկիկ մեկիկ յիշատակել այն ամեն անձինքը գորս Մեծապատիւ Ամիրային հովանաւորութիւնը երջանկացուց, հապա կուզեմք այս գեղեցիկ առիթը չկորսնցընելով խօսքերն իս կնքել՝ մեր անուամբը, ու մանաւանդ թէ կըհամարձակիմք ըսելու բոլոր ազգերնուս անուամբը՝ հասարակաց շնորհակալութիւն մը ընծայելու իւր գործունեայ բարերարութեանն ու կարօտեալ ազգայնոցը կրթութեանը համար ունեցած էր ցուցուցած մեծ ու եռանդուն սիրոյն :

oratoires; le style n'en serait que plus à la portée de la nation et dès lors plus compréhensible à la majorité des lecteurs. Nous espérons que le jeune auteur recevra comme une preuve de notre amitié cette observation, qui, sans toucher au fond de son travail, ne nous empêche point d'en proclamer le mérite incontestable. Qu'il s'empresse de publier d'autres ouvrages aussi utiles; la nation a le droit de fonder les plus grandes espérances sur ses connaissances variées aussi bien que sur son patriotisme éprouvé.

Nous ne craignons pas de paraître exagérés en faisant les plus grands éloges du noble caractère de M. Thuysusian. Nous n'en citerons comme preuve que sa conduite à l'égard de ses compatriotes pendant son séjour en France; jamais il n'a causé à aucun d'eux le moindre déplaisir. Ses brillantes qualités ont aussi contribué beaucoup à inspirer aux étrangers une grande affection et une véritable estime pour notre nation.

M. Thuysusian n'est pas le seul qui ait à se louer de la générosité de M. Kara-Kiahia. Bon nombre de nos jeunes compatriotes lui doivent aujourd'hui une brillante position. Son patriotisme éclairé ne recule devant aucun sacrifice pour faire le bien de ses protégés et les mettre à même de briller dans le monde et de rendre à leur patrie d'éminents services. Dernièrement encore, nous avons à parler dans les colonnes de notre journal de M. le docteur Jean Ohanian. C'est aussi à la générosité de M. Kara-Kiahia qu'il est redevable d'avoir fait des études complètes; après les avoir couronnées par le doctorat en médecine, il vient de retourner auprès de son bienfaiteur pour lui témoigner toute sa reconnaissance.

Nous n'entreprendrons pas ici de citer tous les heureux qu'a faits M. Garabed Kara-Kiahia; seulement, avant de terminer, nous ne laisserons pas échapper l'occasion de rendre, en notre nom personnel, et nous osons dire au nom de la nation tout entière, un hommage public à son active bienfaisance et à son amour pour l'instruction de ses compatriotes.

ԿԱՐԵՒՈՐ ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ.

Արշարունոյ բազմամուտ նամակին երկրորդ հատուածը չհրատարակած, արժան կը համարիմք առօրի հատուածին ազգային եկեղեցական դեպքի մը յիշատակութեանը ծանօթութիւն մը տալ, որուն արդի ազգայինը՝ ժամանակին հետ զնետե հեռանայովը կամ քիչ՝ եւ կամ գուցէ ոմանք ամենեւին տեղեկութիւն չունին. ինչպէս շատերուն խնդիրքներէն խմացանք :

Արշարունոյն նամակին մէջ յիշատակուած Եօրն վարդապետաց վեցը Վենետիկոյ Մխիթարեանց վանքին միաբաններէն էին. Եօրներորդն ալ գոյեճցի Ազգերեան Գերապայծառն էր, որ ասկէց երեսունը Եօրը տարի յառաջ ինքնայօժար սիրով եկան իրենց կամաւոր հպատակութիւնը ընծայեցին Կոստանդնուպօլսոյ Հայոց Պատրիարքին՝ խոստանալով բողոյ իսպառ. պապական օտար իշխանութիւնը, մայրաքաղաքին եկեղեցեաց մէջ ազգիս ուղղափառութիւնը քարոզեցին, եւ իրենց քարոզին ճշմարտութիւնը անաւոր ու մեղաբարախէ Գառիին ԱՐԵԱՄԲԸ կնքեցին :

Բայց ափսոս որ իրենց նախնեաց սուրբ եկեղեցոյն գիրկը դառնալը առանց հասուն խորհրդոց եւ ներքին համոզման ըլլալը շուտով հասկըցուցին: Քիչ մը նեղութիւն ու պատերազմ որ տեսան, քաջութեամբ պաշտպանելու համար եկած եկեղեցոյն արի նահատակացը նմանելու տեղ՝ վատերուն օրինակին հետեւեցան, դարձան նորէն իրենց առաջին հոռոմայապաշտութիւնը, եւ իրաւամբ անով այնչափ ատելի եղան ազգին, որ գրեթէ ամենքն ալ հարկադրեցան Պօլսէն փախչել, եւ օտար երկիրներ երբաւով իրենց ամօրը ծածկելուր եւ խեղճութեամբ վախճանեցան միշտ ձակատնին տանելով ըրած մատնութեան ամենավատ կնիքը. կասկածելի միշտ հոռովեականաց, եւ նախատեալ ըստ արժանոյն յազգայնոց :

Ասոնց՝ ինչպէս նաեւ զինքն իրենցմէ վնասող եղբարցը Մխիթարեանցն Վենետիկոյ *համախոս եւ պաշտպան* ու մանաւանդ թէ *Եղբայր Եղբօր* թէ. քիկուրն ու զիրար *քաղցի սէս ամուր* բռնող հզօր հսկայի նման կը կենայ հիմա քաջ ախոյեան փարիզաբնակ ու գաղղիակեղծ Գրիգոր Խապարանը վարդապետը. որուն անցեալ ու արդի ազգասիրութեանը մեծ օրինակ այս բերեմք՝ որ նախնեացը աստուածախօսութեամբ լեզուովը յօրինուած Պատարագի սուրբ խորհուրդը բողոյով՝ զնացեր յատին լեզուն ու ձեռք իրեն սեպհականեր է: Օտարախորք ու չհասկըցած լեզուին ու ծիսին հետ հարկաւունեցած դոյզն ազգային հոգին եւս պիտի օտարանար, խորբանար ու մարէր :

Թէ որ եղան ոմանք ի ճարտար ազգայնոց որ քափանցելով այս ուրացեալ վարդապետաց (այսպէս զիրենք վճռեց Հոռոմ, այսպէս, հակառակ մտածութեամբ մը՝ նաեւ ազգը) գործոյն անարժանութեանը, Առաքելոյն բացատրութեամբը *զարձան ի փոխան* իւրեանց

ըսին ու գրեցին, Բայց մեր չեմք ուզեր մեր հաւանութեամբը անոնց վկայութիւն մ'ալ աւելցնել, ոչ էրէ բերուած նմանութեան ճշմարտութիւնը չընդունելով, հապա վասն զի չեմք ուզեր վերապատուելոյն այս մխիթարութիւնը տալ իբրեւ թէ վրեժխնդրութեան ոգիէ մը շարժեալ յայս հաւանութիւն բերիցիմք, իր միտքը անշուշտ գալով թէ ինչպէս իր վրայ յիշուած, կարդացուած ու կնքուած առաքելական առածը՝ ասկէց տարի մը յառաջ յանպատեհս այլոց վրայ յարմարցընել ուզելով, *երկից վարդապետաց ընդ հովանեալուսաւորչական սուրբ եկեղեցոյ վերագործին պատմութեան* գողցուած օրինակի մը ձակատը՝ արած խեղկատակած ու այսպէս գրած էր.

« Պատմութիւն վերագործի երկից ԽՈՁՆՅ Ի փոխան իւրեանց, » գոր եւ ընծայ յուղարկած էր Հիւրմիւզեան գերապայծառին, չեմք զիտեր իր անայի (չըսենք ուրիշ բան) խեղկատակութիւնը անոր փափուկ բմացը յարմար ջամբ դատելով, թէ մանաւանդ՝ զվանապետը *այլեւ* կամ *ատեր* ձանջնալով..... ԳՈՐԾ Է ԳԻՏԵՆ : Այստարուան մը տարակոյսնիս այնչափ ատելի մտքերնուս մէջ տեղիք ըրաւ. երբ ասկէ ամիս մը յառաջ ընկերութեան մը մէջ, ուր մեզմէ մէկն էս կը գոնուեր, (յայտնի է՝ յանգեստ նորա) վերապատուելին շատ մը շահաւետ (intéressant) խօսակցութեանց մէջ Ս. Ղազարը 21-ՓԵՒԻՔ, ԱՂԲԱՆՈՅ մընէ կըսէր. եւ անոր Գլուխը.....

Քաջայայտ կըտեսնուի վերապատուելոյն վրայ, որ Չամչեան վարդապետին յիշածներուն պէս « պատառաքողութիւն այսինքն *չանախ Ետրայր Երջուծիւն* ընելով » Փարիզ եկող ազգիս մեծամեծացը բնակարանները կը պտըտի, անոնց առատապարգէս շնորհքն ու ծաղրը կը վայելէ, եւ յետոյ կը դառնայ Ետեւենեկ *Ներեախիս*՝ *Ներձածածող* կանուանէ անխղճաբար, որ ըստ Առաքելոյն՝ *եւ ոչ հաց պիտի Նեաեբնին տուեր*՝ երէ իրացընէ զիրենք ըսածին պէս *Ներեախիս*՝ *Ներձածածող* ձանջնար :

Երէ Կապարանը Տէր Կարապետեան վերապատուելոյն այս խօսքերը ձերութեան բարբառնուան չհամարիմք, ու գառամեալ հասակին ջխնայիներ, մինչեւ հիմա արժանաւոր պատասխանիք չէին պակսեր զինքը պապանձեցունելու, ու իւր ԸՆԾԱՅ անուանած գրքոյկին — յորում ամփոփած է զարմանալի նախանճառորութեամբ իր կենացը մտածած, գրած ու տպած բոլոր իմաստները իբրեւ Լատինահայոց լոյս ու պարձանը ըլլալու անգիւտ մատենագրութիւնը, ու դէմքն ալ՝ *անգիւն* ԸՆԾԱՅ —, թեազգին եւ թէ մէզ դեմ գրած ու խօսած ամեն մէկ խօսքերուն անտեղութիւնը ու ստուրիւնը ցուցնելով զինքն իրեն կը ձանջընէ ինքն : Բայց գրքոյկին մէկ էջն անգամ ամբողջ հարկ չէ կարդալ, ինչպիսի... խելաց ծնունդ ըլլալը հասկընալու համար. ազգային Արշարունոյ եւ Մատիս օրագիրներն եւս արդէն իմաստուն խափարկածութեամբ անոր ճիշդ արժեքն ծանուցին: Յուսամք որ հարկ չըլլայ մեզ եւս նոյն կշիռը ձեռք առնուլ :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՊԱՏՃԱՌՔ

Վ Ե Ր Ա Դ Ա Ր Ձ Ի

ԵՐԻՑ ՎԱՐԳԱՊԵՏԱՅՄ ՀԱՅՈՑ

ՍՍ.ՐԳՍԻ, ԳՍ.ԲԲԻԷԼԻ ԵՒ ԱՄԲԲՈՍԵԱՅ

ՀՆԴ ՀՈՎԱՆՆԵՐ

ԼՈՒՍԱՒՈՐԶԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՈՑ

ՀԱՅՍՍԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵԼԵՑԻՈՑ

Անցեալ տարուան վերջերը մեր այս մականուամբ հրատարակած տետրակը կըլիշէն անշուշտ ընթերցողը : Կարդացողներուն բազմութեանը համեմատ յոյժ սակաւարիւ եկան տպագրեալ օրինակները : Էնթիկեմեանց Ասետիք Աղային վերջին բողոքն կիմանամբ որ բոլոր Տիփսիսի մեր սիրելի ու ազգասեր Էդբարց հազիւ երկու էրէք օրինակ բաժին ընկեր է, մինչ զի հարկադրուէր Էն նորէն տպել որ փափաքողաց ծարաւն անցունեն :

Մեր միւս բողոքակիցներէն կիմանամբ որ գրէք ամեն տեղ նոյն փափաքն ունին ազգայինը, նոյն իսկ Պօլսոյ մէջ, ուր հարիւրաւոր օրինակ դրկած էինք : Արդ որպէս զի իրենք Էս ջատիպուին ըստ օրինակի Տիփսիսեցի Էդբարց վերստին տպելու աշխատութիւնն յանձն առնուլ, հարկ համարեցանք Աղանոյս մէջ հրատարակել զայն, մանաւանդ որ մեր բովի օրինակներն Էս հատած ըլլալով՝ ջնք կրնար ազգասիրաց բաղձանքն լեցունել. Էս էրկրորդ՝ որ ԿԱՐԵՒՈՐ ԷՍ ԱՆԵՏԱՒՈՐ յաւելուած մը ունիմք ընելու, զոր արժանի է որ ՄՍՍԵՍՅ ԱՆԵՏԱԲԵՐՆ Հայաստանեայց աւետարանէ :

Այսպիսի ժամանակ մը որ ազգերն իրենի խոր քնոյ արբընալով՝ աջուրները կըդարձընէ՝ որպէս միշտ՝ առ Աստուած հարցն խրոց, Էս միանգամայն զուարթազին յուսով մը կընայի առ արշալոյսն զիտութեան Էս քաղաքակրթութեան, այսպիսի ժամանակ մը որ Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցւոյ վարատական բայց հաւատարիմ որդիքը աշխարհիս ամեն կողմէն՝ տաք սրտով ու վառվրուն հոգովատ Էս կըղիմեն իրեն. ի մի միայն կեղրոն միութեան ազգասեր սրտից, — այսպիսի ժամանակ մը կըսեմ, որ ազգային Եկեղեցւոյ ուղղափառ դասանութիւնը, Էս ազգիս Հայոց ընտիր յատկութիւնները օրէ օր աւելի պայծառանալու վրայ են նաեւ օտար ազգաց առջեւ, — ամենայն կերպով իրաւացի, օգտակար ու հարկաւոր կըճանչնամք տեղեակ ընել մերազնեայ եղբայրները այն ամենայն բարոյական Էս կրօնական շարժմանց Էս դիպուածոց՝ որ շատ Էս կամ սակաւ արժանի են իրենց մտադրութեանը, մանաւանդ էր այն պատանմանց մէջ գտնուող զլխաւոր անձինքը մեք Էմք, Էս ազգային օրագիրք սկսել են անոնց վրայ խօսիլ :

Աշխարհիս վրայ գործ մը ջնք տեսներ որ առանց պատճառի ըլլայ, Էս մինչեւ որ պատճառը չգիտեամք՝ գործոյն ինչ ըլլալն անկարելի է որ ուղղութեամբ հասկընամք : Ուստի զարմանք չէ տեսնելն որ շատ մարդիկ՝ գործողութիւն մը պատանելուն պէս կըղատեն, ու կըզովեն կամ կըպարտան զայն՝ առանց պատճառը քննելու, Էս մեծապէս կըսխալին. հարկ է անոնց սխալմունքն որչափ որ կարելի է ուղղել՝ գործն ու պատճառը ճշդութեամբ մէջ բերելով :

Այս տարի, (1856) այս օրերս ալ պատանեցաւ ազգային գործողութիւն մը՝ շատին մտադրութիւնը գրաւող կամ հետաքրքրութիւնը շարժող (ինչպէս որ անցեալ տարի ալ սոյն առնեննրս Մուրատեան վարժարանին վերջի դիպուածներն ամենուն խօսակցութեանը նիւր եղեր էին). այս ինքն երից վարդապետացս՝ երբեմն Մխիբարեանց՝ Հոռովմայ արոտոյն իրաւասութեանէն զատուելով ելլելով՝ սրբոյ Լուսաւորչին մերոյ արոտակայ Էս ժառանգորդ Սրբազան Կարողիկոսին իրաւասութեանն տակ մտնելը : Այս է ահա աշխարհածանօր գործողութիւնը : Ի՞նչ է արդեօք այս գործողութեան պատճառը : — Կըփոքամք մեք առաջինն ըլլալու որ զայն Էս լիով բացատրեմք՝ ի հմտութիւն Էս ի շինութիւն մտաց ներկայ համազգեաց, Էս յիշատակ ազգայից. վասն զի գիտեմք որ այս բացատրութեան իրաւամբ կըսպասեն մեզմէ թէ Լուսաւորչական ազգայինք՝ ընդ որս բոլորովին միացանք, թէ հոռովմեականք՝ յորոց զատուեցանք. Էս թէ անոնք որ թեպէտ օտարազգի են՝ բայց ինչ Էս իցէ երեսելի դիպուած մը որ պատանի մեր ազգին մէջ՝ իրաւացի հետաքրքրութիւն մը ունին խմանալու :

Ա.

Հայոց ազգիս զլխուն եկած ողբալի բշուատութեանց մէջ ամենէն մեծը՝ ոչ անոր աշխարհիս ամեն կողմը ցրուած ըլլալը կըկարծեմք, ոչ հայրենի երկրին աւերմունքները, ոչ լեզուին պղտորութիւնն, ոչ նիւթական աղքատութիւնը, ոչ տասներինգ քսան միլիոնէն չորս հինգ միլիոնի իջնելը, ոչ, ոչ. հապա մեր ազգին բշուատութեանը ամենամեծ պատճառ կըճանչնամք ներքին Էս կրօնական երկպառակութիւնները, որով օր ըստ օրէ տկարացեր՝ նուազեր՝ ցրուեր՝ օտար ազգաց մէջ ընկղմեր, Էս անմիարանութեան պժգալի պարսաւին արժանի տեսնուեր է :

Տարակոյս ջուանիմք որ մեր համազգի եղբայրները՝ ինչ դուաւնանքի տեր ալ ըլլան, կըվկայեն խօսքերնուս ճշմարտութեանը, Էս կընեւրեն մեզի ցաւալի խորհրդածութիւն մը միայն աւելցընել երկու խօսքով՝ թէ այն է զարմանալին որ այս կրօնական կոխներն ու բաժանմունքները ոչ թէ ազգիս՝ հերանոսութեան խաւարին մէջ ընկղմած առնենները կըպատանին, այլ քրիստոնէութեան յոյսը արեգական պէս պայծառ կերպով անոր վրայ զարկած ժամանակը, Էս այն մայր Եկեղեցւոյն մէջ՝ ուր որ շող աստուածն-

դէն ի Հօրէն լուսոյ ծագեաց, եւ որոյ որդիքը իրաւամբ կրպարծին իբրեւ որդիք լուսոյ եւ որդիք տուրնջեան: Բարեւ. այսպէս ուրեմն Աւետարանն սուրբ, որ աղբիւր է անապակ սիրոյ եւ երանաւետ խաղաղութեան, գործիք եղեր է նաեւ մերագնեայց ձեռքը, — ինչպէս նաեւ ուրիշ շատ քրիստոնեայ ազգաց, — տննաշտ ատելութեան եւ անդադար կոռուոյ եւ խռովութեան իրարու դէմ: Կարծես քէ նիրպակս միայն հասկըցուեր է Գրիստոսի Տեառն մերոյ ցաւազին սրտիւ գուշակածը քէ « Ոչ եկի խաղաղութիւն արկանել յերկիր, այլ սուր, այլ բամբինս: » Զէ մտածուած քէ այս գուշակութիւնը՝ անոնց համար է միայն, որ չուզեն պիտի մտիկ ընել միտս խօսքերուն քէ « Ամենեքին դուք եղբարք էք: » Յայսմ զիտասցեն ամենեքեան երէ իմ աշակերտք էք՝ երէ սիրիցէք զմիմեանս: » Խաղաղութիւն բողոմ ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ: »

Բ.

Այնպիսի խռովութեանց եւ կրօնական կոփաներու առաջին պատճառ՝ բանսարկու սատանան է կրսնն սուրբ զիրք եւ աստուածարեալ վարդապետք. եւ ասոր տարակոյս չկայ: Բայց սատանային չարութեանը գործիք ո՞վ եղած ըլլալը դիտելու արժանի եւ մեծապէս խրատ առնելու բան է: Մեք զայս գիտեմք ու կրնաստատեմք որ մեր ազգին մէջ կրօնական վեճեր ու երկպառակութիւններ սերմանողները քեպիտ օտարք եղեր են, բայց այն չար սերմանքը անեցընողները եղած են միշտ ազգայինք ոմանք:

Եւ նախ սրբոյն Սահակայ օրերէն մինչեւ Շնորհալի հայրապետին օրերը ազգիս մեջէն շատ մարդիկ կամայ եւ ակամայ Յունաց տերութեանն ու անոնց եկեղեցւոյն կողմը բռնելով՝ անբիւ անիրաւութեանց ու տառապանաց պատճառ եղան ազգային անմեղ եկեղեցւոյն առաջնորդացը: Ցաւազին սրտով զանգատ կըզբեր սուրբն Սահակ առ կայսրն Քեոզոս քէ « Ոչ « հանդիպեցայ ընդունելութեան յիմում վիճակիս (որ ի բամբին « Յունաց) ի նրամանէ վերակացոցս սոցա. այնչափ ատեցեալ « զմեզ՝ մինչեւ զնշանագիրս անգամ ոչ ընկալան, զորս երեր « եոյն այր (սուրբն Մեսրոպ) »: — Կըրողքեր եւ Շնորհալին եօքը հարիւր տարի ետքը առ Մանուէլ կայսրը քէ « Զերդ « եկեղեցական դասք եւ ուսմիկ ժողովուրդք իբրեւ զարդարու « քիւն ունին եւ զաստուածային պատուիրանաց կատարումն, « եւ զարքայութիւնն երկինց ժառանգելոյ բաւական պատճառ, « զատելն զմեզ եւ զհայնոյնն... (եւ այս բազում անգամ) « ի զբարտուրենէ զոր ատելութիւնն ձեանի եւ ի ստարանու « քենէ ռմանց աներկեղից ի մէջ առ ձեզ հաստածելոց, եւ « զմերս աղարտելով կարգաւորութիւն ի հանոյս ձեր կարծելով:»

Վրան հարիւր տարի հազիւ քէ անցեր էր, Լատինացիք սկսան այնպիսի քարոզիչներ դրկել Հայաստան որ իրենց տգիտութեանն ու անխոնհմ նախանձայութեանքը տակնուվրայ ըրին մեր ազգին ներքին եւ արտաքին հանգստութիւնը: Բայց անոնց ալ ըրած վնասները այնչափ չէին մեծնար՝ քէ որ իրենց խռովարարութեանը յարմար գործիք չգտնէին Ապարանցւոյն պէս, Բունցեւոյն պէս, Ներսէս Պաղտնցիին պէս, Սիմոն Բեկին պէս, մեկ խօսքով՝ Ունիթօսաց եւ անոնց յաջորդ եւ նետեւող իտմբ խումբ հռովմեական քարոզչաց պէս ազգատեսաց մարդիկ, որ մուր չմնաց որ չբսնն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ անարատ վարդապետութեանը վրայ, որպէս զի իրենք միայն ուղղափառ

ձանցցուին օտար ազգաց առջեւ, եւ անոնցմէ պատիւ գտնեն իբրեւ ճշմարտասէր անձինք:

Գ.

Գիտեն արդէն ընթերցողք քէ Վենետկոյ Մխիթարեան միաբանութիւնը ինչ պարագաներէ ստիպուած եւ ինչ կերպով 1854ին նոր յայտարարութիւն կամ դաւանանք մը տուաւ պապական արոտոյն. այն դաւանութեան մէջ կրսէին Մխիթարեանք քէ « Հռովմայ եկեղեցւոյն իշխանութենէն բաժանեալ Հայերը արտաքոյ են ճշմարիտ եկեղեցւոյն Գրիստոսի: » Եւ որովհետեւ շատ մը հռովմեական աստուածարանից խօսքին նայելով՝ « Արտաքոյ եկեղեցւոյն Հռովմայ չիք փրկութիւն, » — որ քէ սրբափ անտեղի գորցուածք է՝ շատոնց հասկըցած են ողջամիտ աստուածարանք, — ուստի Հայոց եկեղեցւոյն անմեղ որդիքն եւս փրկութենէ անյոյս եւ արքայութենէ գորկ պիտի սեպուիին այնուհետեւ՝ նաեւ Մխիթարեանց վկայութեամբը:

Եւ անա այնպիսի դաւանանքի ձեռք դնել չուզող Մխիթարեանց զլլատորներն եղանք մեք երեքին վարդապետքս որ ի Փարիզ. ուստի եւ յանձն առինք մեր կարծեցեալ անհնազանդութենէն առաջ զայիք ամենայն հայաժանքները, բշտամանքներն, ու տառապանքները, որ փոքր ի շատէ գրուած են արդէն տպագրեալ Յայտարարութեան մէջ: Կարծեցեալ անհնազանդութիւն ըսինք՝ ոչ միայն անոր համար որ հաստատութեամբ դրած ենք մտքերնիս քէ « Հնազանդել պարտ է Աստուծոյ առաւել քան մարդկան », այլ եւ անոր համար որ համոզուած էինք եւ ենք քէ այն դաւանութիւնը սպորինաոր կերպով տրուած էր՝ եւս եւ ըստ սահմանադրութեան Մխիթարեանց. ուստի անոր ձեռք չզնոդը՝ եւ ոչ կրօնաւորական հնազանդութեանը զիմ գործ մը ըրած պիտի համարուեր:

Գ.

Ստոյգ զիտեինք յայմէ կողմանէ քէ այսպիսի քաջութեան մը փոխարեն ուրիշ բանի չէինք կրնար սպասել ազգային եւ օտարազգի առաջնորդներէ՝ բայց երէ ննդութեան եւ հալածանաց սակայն կարծեցինք առջի բերան քէ գուցէ Մխիթարեան միաբանութենէն զատուելիս բաւական ըլլան զմեզ այն հայաժանքներէն ազատ պահելու: Եւ անշուշտ ալ ազատ կրմնայինք՝ երէ ուղիքներ մենք եւս այն միաբանութենէն ատենով զատուած ուրիշ քանի մը անձանց պէս ինքզինքնիս յանգործութիւն զատապարտել, եւ զրեքի ողջ ողջ բաղուիլ: Բայց մեր միտքը այն չէր ամենեւին, եւ այն չէր կրնար ըլլալ: Ինչքերնիս մտքերնիս այս էր որ՝ գոնէ անագան՝ մեր խղճին վկայած ճշմարտութեան կրցածնուս չափ հպատակինք. այս ինքն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը աներկիւղ հուշակեմք ու ջատագովմք, եւ Հայոց ազգիս մանկուսքը առանց հայրենաւանդ ուղիղ հաւատքնին ուրացընելու հրահանգեմք ու կրքեմք:

Եղան այն միջոցին շատ մը խոնական անձինք՝ ոչ միայն մեր ազգէն, այլ եւ օտարներէն, որ բսին մեզի քէ « Անհնարին է որ կարենաք այդ ձեր վախճաններուն հասնել՝ քանի որ Հռովմայ արոտոյն տիրապետութեանց հպատակող առաջնորդաց իշխանութեան տակն էք:» Մեր խիղճն ու փորձառութիւննեւս կրկնայէր անոնց խօսքին ճշմարտութեանը, եւ զանագան ազայոյցներն իսկ օրէ օր տեսնելու վրայ էինք. բայց մեկ կողմանէ զրեք յոգնած ու ձանձրացած էինք մեր վրայ խօսիլ տալէն ազգայնոց եւ օտարաց մեկալ կողմանէ եւս մեր ազգասիրութեանն ու զաժին չափ աջըլլայ նէ՝ մեր կարողութեանը համեմատ չափով աշխատանք որ գտնէինք ազգերնուս օգտին համար, անով զոն ըլլան անիլ կուգինք՝ քան քէ մեծամեծ գործողութեանց ձեռք զարնել:

(Շարայարութիւնն յաջորդ բերին մեջ)

(1) Մատթ. Ժ, 34: — Դուկ. ԺԲ, 54.
 (2) Մատթ. ԻԳ, 8:
 (3) Յովն. ԺԳ, 31:
 (4) Յովն. ԺԴ, 27:
 (5) Խորեն. Գ, 57:
 (6) Ս. Ներս. Կլայ. Պատասխանի առաջին բզբոյ բազաւորին Հոռոմոց Մանուկի:

(1) Գործ. Ե, 29:

Հ Ա Ն Դ Ի Ս Ա Ր Ա Ն Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ա Շ Է Ն Մ Ա Ր Գ Կ Ա Ն

Պ Է Ր Ա Ն Ժ Է .

Այս տարիս Գաղղիոյ մատենագրութեանը մէջ տխուր յիշատակ մը պիտի բողո, իր սկսելէն ի վեր մինչեւ հիմա հնձած ու տարած ականաւոր արանց անուններովը : Այս անժողաց եւ իրենց հայրենեաց պարծանք եղող անձանց առջիններէն՝ քէ մահուամբը, քէ տարիքովը եւ քէ համբաւովը՝ եղաւ Պերանժէ բանաստեղծն, որուն հոս համառօտ վարքն ու դեմքը կուզեմք ընծայել մեր ընթերցողաց :

Պետրոս Յովհաննէս Պերանժէ ծնաւ ի Փարիզ, օգոստոսի 19ին 1780ին, իր ծերունի դերձակ պապուն տունը, զոր եւ ինքն իսկ *Գերձակ* ըսուած շէրին կամ խաղին (քիւրքիւ, մանի) մէջ կը հաստատուէ :

Ի սոյն Փարիզ, որ լին ոսկւով եւ քաղցուն՝ Յամին հազար եւ եօրն հարիւր եւ ուրտուն, Առ դերձակաւ՝ որ հաւ իմ էր հեզ եւ ծեր, Լքարուք զինչ մատաղ մանկանս՝ ինձ՝ դիպէր :

Տղայութիւնը փողոցներու մէջ անցուց Պերանժէ, Գաղղիոյ յեղափոխութեան խռովայոյզ գաղափարներովը միաքը տողորուցաւ, եւ այն սակաւամեայ հասակովը 1789ին Պասրիլլի կործանմանը մասնակից եղաւ : Այս որ տեսան ճնողքը, ուզեցին զինքը Փարիզէն հեռացընել, եւ բռնեցին մօրաքրոջը քով դրկեցին որ Փերոն քաղաքին մէջ պանդոկապետ էր :

Հոն սկսաւ Պերանժէ իւր ուսման ընթացքը առանց առաջնորդի եւ ուսուցչի : Մօրաքրոջը հին խլիարչած գրատանը մէջ Ռասինի եւ Գոռնէլլի ողբերգութիւններն ու Տելեմաքը գտաւ : Այն մեծ ողբերգուաց մտեմ մտածմունքն ու գեղեցկայանգ քաջուորակ տողերը զօրաւոր արձագանգ ունեցան սրտին մէջ. Տելեմաքին եւս գեղեցկահիւս ու վայելչաբան լեզուն իր ոճն ու լեզուն կրթեց :

Տասուերկու տարեկան որ եղաւ, Փերոնին մէջ Պ. Լինէին տպարանը աշակերտութեան մտաւ, եւ Անդրէաս Շէնիէ ըսուած քերթողին բանաստեղծութիւնը տպելու ժամանակը ինքն եւս սկսաւ մանր քերթուածներ շարադրել, այնպէս որ Պ. Լէնիէ անոր ուսման ունեցած յարմարութիւնը տեսնելով՝ սկսաւ իրեն քերականութեան եւ տա-

ղաչափութեան գլխաւոր կանոնները սովորեցընել :

Տասըտօր տարեկան եղած ժամանակը եկաւ Փարիզ, եւ հայրը շատ ջանաց զինքը առուտուրի մէջ խորել, որովհետեւ զարմանալի հեռատեսութիւն, բարակամտութիւն եւ ուղիղ դատմունք ուներ. առանց ամենեւին բուարանութեան կանոն մը սովորելու՝ դժուարին հաշիւներ մտքով կընէր : Բայց բանաստեղծութեան ունեցած կոջումը հորը ջանքին յաղթեց. Պերանժէ աւելի յանձն առաւ իր կոջմանը հետեւելով աղքատօրէն ապրիլ՝ քան քէ առուտուրի մէջ մտնելով հարստանայ : Տանը վերնայարկին մէջ խցիկ մը քաշուցաւ, ինքն զինքը բոյորովին աշխատանքի տուաւ, ամեն ջանք ըրաւ որ լեզուին տիրէ, ու գեղեցիկ վարժ ոճ մը ունենայ : Նախ կատակերգութիւն մը շարադրեց, յետոյ գաղղիացուց Կլովիս բազաւորին վրայ դիւցազներգութիւն մը շինեց : Բայց ասոնք տպելու, իր հանձարը ճանչցընելու համար ստակ պէտք էր, եւ Պերանժէ հազիւ ապրուստն ուներ : Նայեցաւ որ ասանկով բան պիտի չլմըննայ. այն ատենները Մեծն Նափոյէոն առաջին հիւպատոս էր Գաղղիոյ. 1805ին անոր եղբօրը Լիւսիէն կամ Լուկիանոս Պոնափարքին աղերսագրով մը ըրած քերթուածներէն մէկ քանին դրկեց խնդրելով որ իրեն ձեռք տայ օգնէ : Կանչեց զինքը Լիւսիէն, քաջալերեց, եւ ճեմարանէն իբրեւ կաճառորդ ունեցած ոռճիկն անոր կապեց, եւ այս նամակն իրեն գրեց. « Աղաչեմ գրեզ որ այս ոռճիկն ընդունիս : Երէ աշխատանքով հանձարդ եւս քան գեւս մշակես, անշուշտ եմ որ մեր Պառնասոսին զարդերէն մեկը կըլլաս : »

Հասկըցաւ Պերանժէ որ այսպիսի վեհանձն ձեռնառութիւն մը արժանի էր երախտագիտութեան. եւ իր վսեմամիտ բարերարին վրայ ունեցած երախտագէտ զգացմունքը սրտաշարժ խօսքերով յայտնեց 1833ին, երբոր անոր անուանը նուիրեց իր քերթուածոց հաւաքմունքը. « Բարերարիս յիշատակը հետս պիտի երբայ մինչեւ գերեզման : Վկայ կը կանչեմ ինձ այն արտասուքն զոր երեսուն տարի վրան անցնելէն յետոյ եւս կըրպփեմ երբոր այն ամենօրհնեալ օրը կըլիշեմ, յորում այսպիսի պաշտպան մը գտնելով

կարծեցի թէ նախախնամութիւնն ինձ խոստացաւ երջանկութիւն եւ փառք : »

Երկու տարի 1805էն մինչեւ 1807 անշան կերպով *Տարեգրութիւնը Մուսէոնի* ըսուած օրագրին խմբագրութեանը գործակից եղաւ, եւ 1809ին Համալսարանին օգնական քարտուղարի անուանեցաւ : Առաւ 1200 ֆրանք բոշակն իրեն կրբաւեր. եւ երբոր այսպէս իւր ապրուստին վրայ ապահով եղաւ, ինքզինքը բոլորովին իր բանաստեղծական ախորժակին տուաւ. մանաւանդ որ ունեցած պաշտօնին ձեռքը միայն կը բաներ, մըտքին գործածութիւնը ազատ իրեն կը մընար : Եւ այն ատենն անաւտեւէ ետեւ յօրինեց *Իվիոյի Քաղաքը* (*le Roid' Yvetot*), *Ռոմէ-Պոնտան*, *Անինչը* (*les Gueux*) ըսուած իր առաջին շէրերն եւ ուրիշ փոքրիկ հրաշակերտներ, որք մինչեւ կայսեր, այսինքն՝ Նափոյեռնի արքունիքը կը հնչէին :

Այն միջոցին որ Պերանժէն իր մեծին տուած զըրուածները կօրինակեր, նա եւս Պերանժէնի շէրերը կօրինակեր :

Շէրերուն հաւաքումը 1814ին Պուրպոնեանց քաղաքորութիւնը Գաղղիոյ մէջ ետրէն հաստատուելէն չետոյ հրատարակեց, եւ միտքը դրաւ Պերանժէ որ իր խաղերուն Քոլլէ, Փանար եւ Տեգոժիէ շէրանանից խաղերէն աւելի վսեմութիւն տայ, իր մուսան հայրենեաց եւ ազատութեան ծառայութեանը նուիրէ, այնպէս որ իր շէրերը ժողովրդեան ձայնին ու մտաց արձագանգներն ըլլան. 1821ին ի լոյս ընծայեց իր հոջակաւոր Տաղերը (*Odes*), յորս մեծամեծ գովեստներով կայսերութեան զինուորական փառքը կը հոջակեր, եւ իր Երգիծանքը (*Satires*) որով Պուրպոնեանց քաղաքականութիւնն ու բարքը չարաչար կը պախարակեր :

Հարկաւ այսպիսի համարձակախօսութիւնը տերութեան առջեւ անպատիժ չէր կրնար մնալ. Պե-

րանժէ պաշտօնը կորսնցուց եւ դատաստանի կանչուեցաւ. եւ թեպէտ իր մեծանուն Տիւփէն փաստաբանը զինքը քաջութեամբ պաշտպանեց, ու ատենին մէջ կըսէր « Պերանժէին շէրերէն շատը տաղերգութեան կընմանին : Թէ որ անոնց մէջէն մէկքանին հանեմք, որոնք զինեոյ եւ սիրոյ նուիրուած են, մնացածովը մեր հոջակաւոր քերթողը զարիւ-

րիւն, զփառս, հայրենեաց եղած ծառայութիւններն ու ազատութեան սէրը կերգէ : Ճշմարիտէ այն խօսքը թէ մատենագիր մը իր զըրուածոցը մէջ ինքզինքը կընկարագրէ. մեք այլ ըստ այսմ Պերանժէին բնատրութիւնը իր երկասիրութեանցը մէջ կը գտնեմք. բնութեամբ անկախ, վիճակով աղքատ, աղքատութեանը վրայ եւս զոհ, վասն զի ամեն բանի վրայ փիլիսոփայօրէն կը մտածէ, եւ իշխանութեան զեղծմունքները միայն կը պախարակէ : Իր ըստան հիմա խիստ քիչ մարդ կայ որ կարող

Պերանժէ.

ըլլայ ըսել. « Թշուառութիւնը միայն շողօքօրքեցի : » Սակայն եւ այնպէս երեք ամսուան բանտարկութեան եւ 500 ֆրանք տուգանք տալու դատապարտեցաւ Պերանժէ :

Բանտարկութիւնն եղաւ Սենր-Փելյաժի. հոն շարագրեց *Տաղանագիր մուսային իմոյ* (*Építaphe de ma muse*), *Բեկեալ Չաժակ* (*Violon brisé*), *Նոգովեալ գարուն* (*Maudit printemps*), *Գիտութիւնը* (*les Sciences*), *Միճառունք* (*les Hirondelles*) ըսուած շէրերը : Բանտէն որ ելաւ, աղքատութեան մէջ ընկաւ, բայց իրեն համար անկախութիւնը առաջին հարստութիւնն էր : Իր Յակօր Լաֆիլը եւ Քաղիմիր Փերիէ բարեկամները շատ ուզեցին որ իրեն շահաւետ պաշտօն մը տան, ճար չեղաւ որ յանձն առնու. չուզեց իր մտաց համոզմունքը անձնական շահուն զոհել. ազնուական ու վսեմախոն իմաստասիրութեամբը չքառօրութիւնը իրեն կը քաղցրացընէր, եւ հին ու մաշած հագուստէն ամբջնալու անդ, պարծաւօք կերգէր զայն .

Օձի՛ երբեք ըզբեզ ի մուշկ եւ յամբար՝

Ձոր պըճնասեքք բուրեն յանճանց.

Ո՞ ի գաւիրս իշխանագանց

Տես զիս արկեալ ըզբեզ ճոխին յարհամարհ.

Վասն երիզուց գունոց Գաղղիա բովանդակ

Աւար եկաց կըռուոց մըրցմանց զըծընդակ,

Ծաղկունք դաշտաց ի բոյղ ճարմանդ շողշողան,

Մի՛ մէք բեցիմք, և հինաւորց բարեկամ:

Ներկան ջմտածելով՝ ապագային եւս հոգ բնաւ չէր տաներ Պերանժէ, ու տերութեան դեմ սկսած պատերազմը աներկիւղ քաջութեամբ առաջ կըրտաներ. 1828ին երկրորդ անգամ դատապարտեցաւ. ինն ամիս բանտ կեցաւ, եւ բարեկամներն ազգային ստորագրութեամբ ժողովեցին տուին վրան դրուած 10,000 ֆրանք տուգանքը:

Երբոր մեծաւ մասամբ իր քերթուածներովը պատրաստուած 1830ին յեղափոխութեամբ Պուրպոնեանց իշխանութիւնը կործանեցաւ եւ Յուլիանեան ցեղէն Լուի-Ֆիլիպի բազաւորեց, իր բարեկամներն Լաֆիթ, Տիւփոն տըլ'էօր, Սեպասթիանի մեծամեծ իշխանութեանց հասնելով՝ մեծութեան ու հարստութեան ճամբան իւր առջեւը կըբանային: Մերժեց անոնց առաջարկութիւնները Պերանժէ, ու կըսէր.

Ոչ, բարեկամք, ես չըկամիմ ինչ լինել.

Ձընգեղսդ այլուք սերմանեցէք եւ ըզբարձ.

Ոչ, արքունեաց զիս ոչ ետ Տէր ծընանել.

Երկջուտ բըռնուն՝ յոսողէ փախչիմ իշխանաց:

.
.

Թոյլ ապա տուք յապարանես ելանեմ,

Ձեր մեծութեանց ողջոյն մի տալ եր ինձ հարկ.

Բարենաւ մընայք: Գըբանց ձերոց ես ըստ սեմ

Թողի ըզմոյկս եւ շուրակ:

Իրաւցընէ սկսաւ երգել, եւ իր աշխատանքէն եկած ստակովն՝ աղքատօրէն՝ բայց եւ ազատօրէն ապրիլ, առանց ամենեւին մեկուն կամ մեկալին պարտական ըլլալու: Իր շէրերը մէյմեկ երգ դարձան. *Յիշատակը մանկուծեան (les Souvenirs d'enfance)*, *Յակոբ (Jacques)*, *Մէր Թափառականը (le*

Vieux vagabond), *Աղքատ կինը (la Pauvre femme)*, *Անձնասպանութիւն (le Suicide)*, *Յիշատակը ժողովրդեան (les Souvenirs du peuple)* եւ *Թափառական Հրեայն (Juif errant)* 1833ին հրատարակուելով՝ մեծապէս իրանունը հռչակեցին եւ արդի ժողովրդական քերթողաց պարագլուխ զինքն անուանեցին: Լուիֆիլիպին բոյոր 18տարուան քազաւորութեան ժամանակը *Ջրհեղեղ (le Déluge)* ըսուած շէրն միայն հրատարակեց, որ 1848ին պատահած յեղափոխութեան գուշակութիւնն էր:

Մինչեւ ետքը անփառասէր մնաց Պերանժէ. շատ անգամ երեսփոխան ազգային խորհրդարանի ընտրուեցաւ լիուլի քուէիւք, եւ յանձն չառաւ. Գաղղիոյ ձեմարանն եւս ամէն անգամ որ անդամ մը կըպակսէր՝ զինքը տեղը կընտրէր, եւ միշտ կըմերժուէր: Փոքրիկ բնակարանին մէջ անշուք ու սակաւապէտ կեանք կանցըներ եւ աւելցած ստակը ծածուկ ու անյայտ կերպերով կարօտելոց օգնութեանը կըգործածէր:

Պերանժէին ողորմածութիւնը հասկըցընելու համար հետագայ դիպուածը պատմեմք: Փարիզ բնակած ժամանակը, շատ անգամ բնակարանն ելլելու իջնելու ատեն սանդուխներուն վրայ մարդու մը կըհանդիպէր, որում մագնիսական համակրութիւն մը կըզգար. ուշիմ ու վշտահար էր կերպարանքը, եւ հագուստը բեպտ եւ վերջի աստիճանի մաքուր ու կոկիկ, սակայն եւ վերջի աստիճանի կարօտութիւն մը կըցուցըներ: Փորձութիւն կըլլայ Պերանժէին իմանալ թէ ո՞վ է արդեօք այդ մարդը. վերջապէս օր մը ետեւէն կերբայ ոնենակը կըմտնէ, եւ սոսկալի աղքատութիւն ու խեղճութիւն տեսնելով սիրտը կտոր կտոր կըլլայ: Մարդասիրաբար կըհարցընէ կիմանայ որ բժիշկ է եղեր, եւ վրայ գլուխ ջունենալովը չկրնար ինքզինքը ճանչցընել: Հարուստ է եղեր ընտանիքը. բայց քաղաքական կարծեացը պատճառաւ իրեն սրղողեր ու ոչ միայն ջուզեր եղեր իրեն օգնել, այլ նաեւ անողորմաբար ուրիշներուն եւս կարգիլէ եւ ամէն գուռ առջեւը կըզոցէ:

Գանի մը օրէն դարձեալ կըհանդիպի Պերանժէ այս մարդուն որ խնդրութեամբ իրեն կըսէ.

— Ձեւ գիտեր, երեսի թէ ընտանեացս սիրտը կըսկսի գուր գալ, վասն զի ինձ պաշար զրկեր է, այսինքն խոզի ապուխտ (ժամպօն), մեկ պան (քեյլէ) շաքար, տոպրակ մը սուրճ (զահմէ), ճերմակեղէն, եւ այլն, եւ այլն... Եկուր, կաղաչեմ, որ հարստութիւններս տեսնես:

Խեղճ մարդուն ուրախութիւնն որ կըտեսնէ՝

աշխարհ Պերանժէին կըլլայ. ուրախակից լինի իւր նոր բարեկամին, սիրտ կուտայ, եւ այս յայտնի նշան է, կըսէ, որ ընտանիքդ ոչ եւս խստութեամբ հետդ պիտի վարուի :

Այսպէս ուրը տարի միակերպ անցաւ եւ Պերանժէ ամեն հարկաւոր եղածը բժշկին դրկեց. իրաւ է բանի մը կարօտ չեղաւ, բայց չէր հասկընար քէ ինչպէս ընտանիքն որ այնչափ ուտելիք ու հագուստ իրեն կըդրկէր, եւ ոչ կուգէր մէկ նամակին պատասխան տալով զինքն ուրախացրնէ : Այսպիսի տխուր մտածմունքներով խեղճին կեանքը կարճեցաւ, եւ իւր Պերանժէ բարեկամին զիրկը վախճանեցաւ օրհնելով իր անողորմ անգութ ընտանիքը :

Արդ ընտանիքը երբէք իրեն բան մը չէր դրկած. այն ուրը տարուան մէջ Պերանժէն անոր կերակուր եւ զգեստ ճարեր հասուցեր էր առանց ամենեւին եւ ոչ կասկած մը տալու : Մէկու մը եւս բերանը բացեր՝ այս վսեմամիտ ողորմութեան, բարեգործութեան, պարկեշտութեան եւ երկայնամտութեան վրայ բառ մը չէր ըսած : Անձանօր կնկան մը ձեռքով դրկելիքը կընացըներ խեղճին ձեռքը, որպէս զի բնաւ կասկածի չէրբայ : Անանոյն կինը դուրս հանած է բժշկին մահուրէն ետքը Պերանժէին սակաւագիտ եւ աստուածահասոյ բարեգործութիւնը :

Իր ողորմածութեամբն ու անպաճոյճ ժողովրդասէր բնաւորութեամբը ամենուն սիրելի եղած էր Պերանժէ, եւ մանաւանդ հասարակ ժողովրդը :

դեան, այնպէս որ ծանր հիւանդութեան գոյժն որ մայրաքաղաքիս մէջ տարածուեցաւ, տանը չորս կողմը բազմութիւնը պատեց, եւ մեծ անհամբերութեամբ անդադար հիւանդութեանը վրայ լուր մը կուգէին առնուլ, մինչեւ որ յուլիսի 16ին մահուան բօքը բոլոր Փարիզը սզով ու տրտմութեամբ լեցուց : Մէկէն տերութիւնը քաղաքին չորս կողմը ծանուցազիրներ կ'պցընէլ տուաւ քէ իր ծախքովը ազգային մեծահանդէս բաղում պիտի ընէ մեծանուն քերթողին, որ բոլոր ազգին փառք ու պարծանք եղաւ :

Իրաւամբ կողբար Գաղղիա Պերանժէին մահը, վասն զի ինչպէս որ տեսանք, ոչ միայն մեծ քերթող էր նա, այլ նաեւ ունէր ազնիւ, բարեգութ ու մեծ սիրտ : Երկրորդ օրը մեծաշուք փառօք յուղարկաւորութիւնը կատարեցաւ : Մարմինը նախ իր ժողովրդապետական եկեղեցին տարուեցաւ, անտի եւս Փեր-Լաշէզ ըսուած գերեզմանոցը : Քառասուն հազարէն աւելի հոգի ետեւէն յուղարկ կերբային. բոլոր դազաղն անցած տեղերն ալ յոգնախումբ ժողովուրդ դիզուած՝ վշտահար սրտիւ գլուխը կըբանար ու զինքը սիրող եւ պաշտպանող անձին վերջին անգամ մի եւս սիրոյ եւ յարգութեան նշաններ կուտար : Գազաղը իր Մանուէլ բարեկամին դամբանը դրուեցաւ. եւ իւր կամացը համեմատ ամենեւին գերեզմանին վրայ դամբանական ճառ չխօսուեցաւ :

Ազգերնուս Պերանժէի քերթուածոցը ուրիշ անգամ ճաշակն եւս կուտամք :

Կ Ե Ն Յ Ա Ղ Օ Գ Ո Ւ Տ Բ Ա Ն Ք

Շ Ո Ւ Շ Ա Ն

Աշխարհասէր անձին մէկը հեռու նետելով իրմեն հեշտութեան բաժակն որոյ զիրան են գեղջք եւ ապաշաւք, եւ մէկզի ձգելով իր մօլորիւններն ու մօլորութիւնները հեռացեր էր այն ամեն տեղերէն որ անոնց հանդիսարան եղեր էին :

Համոզուելով որ աւելի կարող է խոնեմութեամբ փորձութիւններէ փախչիլ քան քէ ուժովն անոնց յաղթել, գեղ տեղ մը քաշուած կըբնակէր. գուարճութիւններն էին պարզ բայց իրական. միտքը դրեր էր որ բարեսէր մարդուն մեծ երջանկութիւն

է գուրիշները թշուառութենէ ազատել, խեղճերուն օգնել : Աղքատին տնակը այցելութիւն ըրած ժամանակը հետը հոն յոյսը կըծագէր, եւ բափուած արցունքներուն զօրս սրբել կըսիրէր՝ խնդութեան ժպիտն իրմով կըփոխանակէր. մեծամեծ քաղաքաց մէջ եղած բազմածախ ու ընդունայն գուարճութիւնները՝ քիչ ծախքով գեղ տեղուանք եղածներուն հետ կըբաղդատէր, ու նորընտիր կեանքին վրայ մեծապէս կուրախանար :

Սակայն շատ անգամ դառն մտածմունք մը

սրտին բերկրութիւնը կայադէր : « Ափսոս, կրգոչէր. աննշան դարձս չեն գիտեր անոնք որ վկայք անառակութեանցս էին . Աստուած միայն կրատեսէ իմ բարի դարձս, եւ ես չեմ կրնար շինութիւն տալ անոնց զորս անցեալ կենօքս գայքակղեցուցեր էի : »

Այսպիսի տրամահաղորդ խորհրդածութեամբ առաւօտ մը կանուխ ծառախիտ անտառ մը կը հասնի, եւ հոն յանկարծ բուփերու մեջ ծածկուած փառաւոր շուշան մը աչքին կրնանդիպի :

Տերեւներու վրայէն իջած արեւուն ճառագայթը վայելչագեղձաղկին ոսկեգոյն փոշինու ձիւնաթոյր բերքերը գեղանշոյլ կըփայլեցընէր . արշալուստյն հեզաշունչ հովերն անոր լայն տերեւները կըշարժէին, որոց վրայ գիշերուան ցօղոյն բրբռուն կաթիլները երփներանգ շողշողէին . օդն եւս քաղցրաբոյր հոտերով լեցուած էր :

« Ո՛վ բնութիւն, կանչեց մեր մենաւորը, մտածմունքներուս ամբարտաւան դառնութեանը ծաղիկ մը պատասխան կուտայ : Այս շուշանը սաղարբախիտ ճիւղերու մեջ բուսցընելով՝ զինքը փոքորիկներէ, տաքութենէ ու փոշիէ պահպաներ ես, ինչպէս որ ես ալ աշխարհիս ազտերէն եւ անոր

կիզիչ աղմուկներէն ու յուզմունքներէն ազատ եմ հոս :

« Անձանօր եւ մենաւոր տունկ, քեզի այցելութիւն ընող արեւը միքէ իմ վրաս եղող Աստուծոյ աչքը չէ : Քեզմէ ելող անուշահոտութիւնը միքէ ըրած աղօթքներս չեն որ երկինք կըվերանան : Առաւօտեան հովն որ գրեզ կորորայ ու կըզովացընէ, միքէ այն աստուածային գրութիւնը չէ որ զիս շարժեց ու գոջումի բերաւ : Մանկանացուաց զարմացմանը ինչ պէտք ունիս, որոց մերձաւորութեամբը ձիւնափայլ մաքրութիւնդ կարատաւորի : »

Այս որ ըսաւ մենաւորը, սիրտն ելաւ, մեկէն հոն շուշանին առջեւ ծունկի վրայ եկաւ, սրտառուջ երախտագիտութեան շնորհակալութիւններն առ Բարձրեայն վերառաքեց, եւ իր բոյոր օրուան մտածմունքներուն մեջ այն բարեպաշտական ոգին կըտիրէր, ինչպէս որ քաղցրաձայն նուագացիշատակն մարդուս ականջին մեջ երկար ժամանակ կըմնայ, ինչպէս որ ծովուն հողմաշարժ սաստկակոծ ալիքներն հովոյն դադարելէն ետեւ եւս երկար ժամանակ գեղաժուփ կուզան ափունքը կըզարնեն կերքան :

ՀՐԵՇՏԱԿԻ ՔՆՈՅ.

Ի՞նչ գեշ մտածմունքներ չարութեան ոգին կրնար այս երկու պառկած անմեղուկ տղոց եւս ազդել : Ո՞ր գիտէ, քերեւս նախանձու կամ պզտի նպարտութեան խորհուրդ մը . սուտ խօսելու դիտաւորութիւն մը՝ զոր երկուքն եւս ետեւէ կըլլային կատարելու :

Քանի քանի անգամ փորձութիւններն երազի կերպարանք առած են, որպէս զի գմարդիկ որոգայքի մեջ ձգեն : Այնատեն մեր բմբած միաքրկարողութիւն չունենար մեր դիտաւորութիւնը քննելու . գործը կըկատարուի, բայց մեք անոր պատասխանատու չեմք . մեր ներքին գեշ ազգմունքները կարծես քէ քնոյ մեջ գմեզ փորձել կուզեն, որպէս զի հետերնին վարժիմք : Մեր հոգւոյն հագար ու մեկ տեսակ խենդուխելար ու ախտաւոր երեւոյթներ կըցուցընեն, որոց կարծես քէ քիչ քիչ կըվարժի եւ անոնցմէ ինչպէս որ պէտք է չխորշիր :

Երազները դեռ աչքին առջեւը, հոգին կարբընայ կուզէ : գանոնք միտքը բերել, եւ ակամայ կամօք յիշած ժամանակը տակնուվրայ կըլլայ : Երանի

իրեն քէ որ պահապան հրեշտակներն ատենին վազեն հասնին եւ երեւակայութիւնը անմտութեան կամ չարութեան ճամբէն դարձընեն : Իսկ քէ որ անոնց բոխչը բաւական արագ չէ, միքէ Աստուած մեր չորսդին ու մեր մեջ այնպիսի պահապաններ չէ դրած որ անդադար գմեզ կըխրատեն : Երեւոյշի ուշով աշխարհիս վրայ նայինք, միքէ լերանց զագաթը եւ ձորերուն նախախնամութիւնն ազդարարներ չէ դրած : Ո՞ր մեծ կամ աննշան դիպւածին մեջ իմաստուն խրատ մը չկայ : Ո՞ր վիճակը խելք սովբելու բան չունի : Կեանքը մեծ կըբարան միքէ ուր կըկրթուիմք եւ կըխրատուիմք . բաւական է քէ մեր եւ ուրիշին գլուխը հանդիպածէն խելք սովբիլ գիտնամք :

Թէ որ արտաքին խրատները բաւական ճշմարիտ չերեւանան, միքէ մեր մեջը այնպիսի բարեկամ մը չունիմք որ գմեզ լուսաւորէ : Միքէ սո՛ւտ բան մըն է այն ներքին ձայնը որ ամեն ժամանակ, ամեն ազգաց եւ ամեն երկրի մեջ կըզովէ գանոնք որ ուրիշի համար կեանքերնին կըզնեն, եւ կըպար-

սաւէ գայն որ ուրիշը կրնայածէ եւ կամ կրմատնէ : Միքէ ջկան մարդկանց մէջ այնպիսի բարոյական մեծ օրէնքներ , որ մարդուս զգացմունքները չափաւորեն՝ ինչպէս որ բնական օրէնքները մարմնոյն շարժմունքները կրկանոնաւորեն , եւ

մեր զգայարանքը բնական երեւոյթները զգալու համար ստեղծուած են , գործնք երէ չճանչնայինք ապրելը անկարելի կըլլար , այնպէս այ մարդկային միտքը ստեղծուած է հասարակ ճշմարտութիւնները հասկընալու , եւ առանց ասոնց մանկա-

Հրեշտակք քնոյ :

անոնցմէ : չենք կրնար խտտորիչ՝ առաջիններէն առանց նեղութիւն կրելու , եւ երկրորդներէն առանց ոչնչանալու :

Երէ Աստուած մեր սրտին մէջ այս երկու տեսակ օրինաց ազդումը ջղներ , ջէինք կրնար ընկերական կամ նիւրական կեանք վայելել : Ինչպէս որ

նացու միաբանութիւն չէր ըլլար : Պետք է որ միտքն այնպէս հասկընայ ինչպէս որ աջքը կրտեսնէ . եւ սիրտը այնպէս ննազանգի սիրոյ , ինչպէս որ մարմինը ծանրութեան կըննազանգի : Այս արտաքին եւ ներքին զգացմունքներէ մեզի տրուած խրատներն ամենանարկատր են

մեր պահպանութեանը : Այն ամեն զգացմունք որ մեր բնութեան ճշմարիտ վախճանը կրկնիչեցընեն՝ մեր պահպան հրեշտակին ձայնն է, որ կըխրատէ քե հնազանդելու է կենաց կանոնին՝ զոր նա ինքն Աստուած սանձանած է :

Թարգմանեաց ի Գաղղիականէ
ՍՏԵՓՍՆ ԱՒԵՏԻՍԵՍՆ

Աշակերտ Հայկազեան Վարժարանին :

Հանգուցեալ Ապրոյեան Աբրահամ աղային վրայ կենսագրական տեղեկութիւն յուղարկեր էր Շաննագարեան Գերապատիւ Կարապետ վարդապետը : Որչափ է կըփափաքէինք անցեալ բուռն մեջ մերինին ետեւէն յետույ է գայն, տեղույ պակասութեամբն անկարելի եղաւ, է ստիպուցեանք այս անգամ առանձին հրատարակել :

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՊՐՕՅԵՍՆ ՏՈ ՀՄԻՆ.

Երուսիա գաղթեալ Հայոց սակաւարիւ հասարակութիւնը մեծ է անդամանելի կորուստ մ'ըստ այս օրերս Ապրոյեան մեծապատիւ Աբրահամ ամիրայի բաղման յուղարկարութիւնը կատարելով :

Այս փառաւոր ու բազմարիւ գերդաստանի վրայօր հետեւեալ տեղեկութիւնները գտանք մեկ վկայականէ մը որ 1804ին ու ապրիլի 20ին Զմիւռնիոյ Հայոց պատուելի հասարակութիւնը տուեր է, ու ժամանակի սրբազան պատրիարքը ու Կոստանդնուպօյսոյ վսեմափայլ ամիրաները՝ հանդերձ բազմարիւ եպիսկոպոսներով վարդապետներով ու բանահաններով վաւերացուցեր են : Յիշեալ վկայականը վաւերացուցեր էն նաեւ Ռուսիոյ է Գաղղիոյ դեսպանները արտաքին գործոց նախարարներն էս սյ էս այլ հիւպատոսներ է երգուեալ բարգմաններ :

Յիշեալ վկայականին նաչելով Ապրոյեան (այսինքն Աբրահամեան) ցեղն բուն Անի բաղարէն եղած է, է Բագրատունի արքայական տոհմին հետ ալ ազգակցութիւն ունեցեր է : Երկար ժամանակ կարին բնակելէն է մեծամեծ ու գովանի գործեր ընելէն ետքը, 1521 բուին Ալփիար՝ յիշեալ գերդաստանին նահապետը իւր բոլոր ընտանեօրը Երուսական Տաճկաստան փոխադրուի ու Պելրդատ բաղարը կըհաստատուի : Աբրահամ՝ Ալփիարի բուր, իւր մեծ հանձարովը, նոխութեամբը ու հաւատարմութեամբը Պրիփտի տիրոջ Հրահին Փաշային է Բեօփիւրլի օղլուին մեռնաու ըլլալուն համար Սուլթան Իբրահիմէն անմարս վաճառականութեան Հաթի Շերիֆ

(Նուիրական պարգեւագիր) կառնու, ու նոյն կղզիի մեջ Հայոց համար եկեղեցի մը գոր իւր ծախիւքը բոլորովին կընորոգէ : Այսպէս ալ Կոստանդնուպօյսի սուրբ Նիկողայոս եկեղեցին, Սիլիվրիինը, Մանալըճինը է ֓ Փիլիպոսպօյսինը այս մեծապատիւ տոհմի բարեպաշտութեան արդիւնքը եղեր էն :

1688էն սկսեալ Ապրոյեան գերդաստանն Զմիւռնիա վաճառաշան բաղարը կըփոխադրուի, ու մեկ տարի յառաջ Լիւզովիկոս ԺԳ Գաղղիոյ արքայէն պաշտպանութեան ու ազնուութեան հրովարտակ մը կտտանայ, ինչպէս նաեւ 1717ին պարգեւագիր մ'ալ Մեծն Պետրոս Ռուսաց կայսրէն ազատվաճառականութեան համար :

Հանգուցեալ Աբրահամ ամիրայն 1795ին ծներ էր, է 1814ին Թրիեստ գալով՝ հռչակաւոր եռուսնեան վսեմափայլ Պետրոս ամիրային վաճառատունը մտեր է նախ իբրէս աշակերտ, ապա իբրէս գանձապետ է վերջին իբրէս ինքնագլուխ վաճառական : Ամենայն ուրեր հաւատարմութիւնը ուղղութիւնը է շրջահայեաց գործունէութիւնը իրեն բանուն գործողութեան ունենալով՝ մինչէ 1846 թիւը արդիւնաւոր է պատուաւոր վաճառաշանութիւն ըրաւ : է Աստուած ալ իւր աշխատութիւնը օրհնելով փարբանութեամբ լցոյց զնա :

Վսեմափայլ Պետրոս ամիրայի մահուանէն ետքը հանգուցեալ Աբրահամ ամիրայն եզրիպտոսի փոխարքայութեանը սեղանաւոր է գործակալ կարգեցաւ գոր երկար ատեն պատուաւոր մեռով վարելէն ետքը՝ 1850ին հրաժարեցաւ ինքնայօժար կամօր, է Նիշանի Իֆտիխարի ասպետութեամբ պսակեցաւ :

Հանգուցելոյ նայրենասիրութեան, մարդասիրութեան է հոգեփրութեան գործերն բազմարիւ են է մեծամեծ գովութեան արժանի առաւելապէս ծածկազիտին յայտնի գոյով բան մարդկան իւր ազգի բարեկենդանութիւնը իւր նահապագորդեան խօսակցութեան նիւր եղած էր, է իրեն դիմող ազգայինին երբէր չէ ըսած չէր : Դեռ իւր մահուանէն ուրն օր յառաջ մեր ազգի յառաջադիմութեան վրայօր կըխօսեր, է մինչդեռ իւր բարեկամները զինքը երկար ժամանակ վայելու կըլուսային՝ անագորոյն մանր յաղբական հանդիսացաւ : Իր մահուանէն երկու օր յառաջ քրիստոնեական օրինացը համաձայն խոստովանեցաւ ու հաղորդեցաւ Կարապետ վարդապետ Շաննագարեանին մեռօրը, է իւր ընտանիքը ու բարեկամները օրհնելով զամենքը Աստուծոյ պաշտպանութեանը յայննեց : Այնուհետեւ իւր բոլոր խորհուրդներն յախտեակականութեան ու փրկչի անհուն ողորմութեանը վրայօր զբաղեալ էին : Սեպտեմբերի 18ին մինչդեռ իւր ընտանիքը է բարեկամները զինքը կըմխիբարէին, ինքը որպէս քէ Աստուծոյ սիրովը գմայլած :

խաղաղ ու հանգիստ մահուամբ մը իւր հոգին տուողին ձեռքը աւանդեց, և յախտենական հանգիստը փոխադրուեցաւ :

Նոյն ամսոյ 21ին Պարիզի Բուլվարներն տխուր այլ վտեմ հանդէս մը տեսան : Թերեւս Հայոց կրօնքը երբէք այսպիսի հանդիսութեամբ փառաւորած չէր Պարիզ : Վայելչագարդ տագաղակիր դիպակ մը և բազմաբիւ բխամած կառքեր Հայոց գրեթէ բոլոր հասարակութիւնը ուղեկից, և ազգային եկեղեցւոյ երէք կարգաւորները առաջնորդ ունենալով՝ հանգուցելոյ մարմինը Պերլաշէզ ըստած գերեզմանատունը փոխադրեցին, ուր բաղման կարգը վայելչապէս կատարեցաւ :

Հանգուցեալը իւր մեծ անուանը և առաքինութեանցը երկու ազնուական և յուսալի ժառանգներ կըրողու այսինքն Ռաֆայէլ և Առաքել իւր հարագատ որդիքը իւր մեծայարգի տիկնոջը խնամոցը տակ, որոնք քէւ Եւրոպիա ձեռած են, այլ իրենց հօրը լեզուն սովորած են և Կարապետ վարդապետի մատակարարութեամբը 1854ին դրոշմեալ են ըստ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ : Ունի նաև զմի դեռանասակ դուստր : Ակն ունիմք քէ յիշեալ պայագատներն իրենց փառաւոր նախնեացը ոչ միայն հետեւող պիտի ըլլան, այլ և նոր փառք մնալ յաւելցուեն իրեն յիշատակաց արժանի ազգատոհմին :

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ.

Այն ժողովուրդը կատարեալ երջանիկ ու կատարեալ քրիստոնեայ կըսուի, որ լաւ բարոյական ունի, որուն բարոյականը աւերած չէ. այսինքն գիտէ քէ ճշմարիտ ու աստուածանաճոյ առաքինութիւնն ինչ է, և քէ ինչպէս զայն կատարելու է : Դարձեալ, սրջափ ժողովուրդ մը քաղաքականութեամբ զարգանայ, բարակնայ, այնչափ ևս վտանգ կայ բարոյականին աւերելուն : Այս բանս հասկըցած են հանապազօրեայ փորձերով նաև Եւրոպայի քաղաքակիրք ազգաց իմաստունները, և ժողովրդեան մէջ բարոյականին ուսումը ծաղկեցընելու համար ամեն հնարք ի գործ կըղենն քէ գրով և քէ գործքով :

Մեր Աղանին ևս քեպեան ցարդ բարի խրատներ, զովելի օրինակներ մարդասիրական ու վեհանձնական գործեր յիշելէն չէ դադրած, սակայն այսուհետև կըխոստանայիր հայասեր բերբերուն մեկ մասը այս օգտակար ու ամենակարեւոր ու-

ման և գիտութեան նուիրել, որովհետև իւր միակ ցանկութիւնն է Հայոց ազգին երջանկութիւնը : զոր և կըջանայ համոզել որ առանց կատարեալ բարոյականի՝ կատարեալ երջանկութիւն չկայ :

Յիրաւի մեր ազգին բարոյականը Եւրոպայի ու նաև Արեւելքի ուրիշ ազգաց հետ բաղդատելով՝ անոնցմէ շատ վեր կըգտնեմք, որում յայտնի ապացոյց է նաև այս որ անոնց մէջ ինքնասպանութիւններն ու մարդասպանութիւններն սովորական բան դարձած են, իսկ մեր մէջը գրեթէ երբէք չլսուիր : Բայց որովհետև բարոյականի մէջ կերբան բոլոր քրիստոնեակայել ընտիր ու զովելի առաքինութիւններն, յորս քիչ շատ կատարելագործուելու մեր ազգն ևս կարօտութիւն ունի, իւրաքանչիւր բերբին մէջ այս առաքինութեանց մեկուն վրայ պիտի խօսիմք, որպէս զի սիրելի ազգերնիս ևս քան զես անոնցմով զարգարի, և ընտիր բարոյականի, անարատ քաղաքավարութեան օրինակ լիցի այլոց ազգաց :

Նախ մարդուս առ Աստուած ունեցած պարտքերն սկսիմք, և այլ և այլ գեղեցիկ ու հաճոյական օրինակներով ջանամք այնպէս սիրելի առնել բարոյականը, որ ամեն Հայու պատուական գանձ մը դառնայ, և Քրիստոսի Տեսնն մերոյ խօսքը մեր ազգին վրայ կատարի. «Ուր գանձք ձեր են, անդ և սիրտք ձեր եղիցին : »

ԿԱՏԱՐՈՒՄԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆՑ.

Աստուածապաշտութիւնը բոլոր մարդուս հոգին է :
ՊԱՍԻՒԷ.

Աստուած զմեզ անոր համար իրեն նման, այսինքն բանական ստեղծեց, որպէս զի կարող ըլլամք զիւրք ճանչնալ իրեն անհուն ճշմարտութիւն, և սիրել իրեն անսահման բարութիւն :
ՅԷՆԷԼՈՆ.

Ուրախութիւն, հանգստութիւն ու գուարճութիւն կըսիրք. ասոնց ամենուն ևս համն առի ու երկար ժամանակ վայելեցի : Աստուծոյ ծառայելուն պէս ուրախութիւն, հանգստութիւն ևս գուարճութիւն չկայ :

ՄԷՆԹՐՆՈՆ ՏԻԿԻՆ.

Քոչուստութեան մէջ կրօնքն զմարդ կըմխիրարէ, և կենաց դառնութեանցը հետ երկնային քաղցրութիւն մը կըխառնէ :
ՊԱՍԻՒԷ.

Չարմանալի բան. քրիստոնեական կրօնը որ ըստ ինքեան հանդերձեալ կենաց մէջ միայն երջանիկ պիտի ընէր զմարդ, ասոր մէջ ևս երջանիկ կընէ զմեզ :

ՄՈՆԹԷՍՔԻԶՈ.

Օրինակին մարդուս սրտին ու հոգւոյն վրայ ունեցած ազդեցութիւնը ամենուն քաջայայտ ըլլալով, մեր ևս օրինակով աւելի ջանանք խօսիլ ու սովորեցընել, որպէս զի ընթերցողք բարոյա-

կանին գեղեցիկ պատկերներովը շրջապատեալ՝ իրրեւ ի մաքուր եւ ի պայծառ օդի անոնց մէջ ապրին ու այնպէս առգորուին անոնցմով, որ ամէն գործերնուն ու վարքերնուն վրայ անոնց սիրուն ակնանձոյ գոյները փայլին. քաղցրանայ իրենց առաքինութեան ձայնը, եւ մոլութեան ու փտտերու երեսուրէն անգամ սոսկալով փախչին : Այսընտիր օրինակաց գլուխը ղենմք ուրեմն զՄեծն Ներսէս, մեր սուրբ եւ առաքելաշան հայրապետը :

ՄԵԾՆ ՆԵՐՍԷՍ.

Մեծն Ներսէս, որ սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին Յուսիկ բոռանը Արանագինեսի որդւոյն զաւակն էր, քրիստոնեական առաքինութեանց ամենէն գեղեցիկ եւ ընտիր օրինակներէն մէկն է. ոչ միայն զանոնք զարմանալի եռանդով ու զիւցազնական անձնանուիրմամբ կրկատարէր, հապա նաեւ ուրիշներուն զանոնք սիրելի կրնէր, եւ ամենուն սիրտը այն աստուածային բոցով կրվառէր, որով ինքն եւս վառեալ էր եւ բորբոքեալ :

Այս մեծանուն հայրապետին կեանքը հանապազօրեայ բարեգործութեանց հիւսուածք մի է : Հայրապետական արողը նստելուն պէս ժողովներ ըրաւ, եկեղեցական հարկաւոր ու օգտակար կարգեր կանոններ հաստատեց, ամէն տեղ աղքատանոցներ, հիւանդանոցներ, որբանոցներ ու հիւրանոցներ շինեց, դպրոցներ ու վարժատուներ կանգնեց, վանքերուն թիւը շատցուց բարեկարգեց, եւ բոլոր Հայաստանը բարեգործութիւններովն իրրեւ անուշահոտ դրախտ ծաղկեցուց :

Ազգին ու ազգակցացը սիրոյն համար նեղութիւն չկար որ անտանելի երեսար աջքին. զնաց Կոստանդնուպօլիս, որպէս զի Վաղես կայսեր բարկութիւնը իջեցընէ, ու Հայաստանի վրայ զրկած գօրքը յետս կանչել տայ. անիկայ արիօսեան ըլլալով՝ սիրով յանձն կառնու սրբոյն խնդիրքը, բայց կուգէ որ իր աղանդն ընդունի. կրմբժէ երանելին անօրէն առաջարկութիւնը, եւ անկէ գտնելու օգնութիւնը Աստուծմէ գտնելու հաստատուն յուսով՝ անբնակ կղզի մը կաքսորութի. բայց քիչ ատենէն Թեոդոս կայսրը անոր սրբութեանը արժանի պատուով զինքը Հայաստան կրղարձընէ : Ներսեսին հետ Հայաստան դարձաւ յաջողութիւն, յաղթութիւն ու հանգստութիւն. երբ Մովսէսի մը պէս Նպատ լերան վրայ ելած՝ անբիծ ձեռուրները երկինք կրվերցընէ, անհաւատից պարտութիւնը կրպաղատի. կրպաղքեն. Հայք, Պարսիկք մինչեւ Պարսկաստան հա-

լածական կրփախչին, եւ Պապ Հայոց վրայ կրբազաւորէ :

Անկարգութիւնը յանդիմանելու համար սուրբ հայրապետին առջեւը բազաւոր, իշխան, ռամիկ չկար. ուստի քանի որ ինքը կենդանի էր, անհնարին էր որ ախտամոլ Պապը կարենար անսանձ համարձակութեամբ իր փտտերը պաշտել : Մտածեց որ պէտք է անոր ձեռքէն ազատի. իրեն արժանի սոսկալի ոճիր մը գտաւ ու ղեղակուր մահուամբ Հայաստանի կենսատու արեգակը խաւրեցոյց, բարեգործ ոգին վերուց :

Հայրապետութեանը քսաներորդ տարին մեռաւ Մեծն Ներսէս (384), այնպիսի անխիղճ, անձնասէր՝ ազգատեաց իշխանաց եւ առաջնորդաց ձեռքէն Հայոց ազգին վրայ զալու բշուառութիւնները դառնակսկիծ ցաւօք գուշակելով : Իւր մահուան օրը այնպիսի սուգ մտաւ Հայաստան, այնպիսի խոր տխրութեան քօղ մը պայծառ երեսը պատեց, որ յայտնի նշան էր թէ իւր ամենէն պատուական սիրելի որդին կորսնցուցեր էր, եւ անոր անգիտ անդարմանելի կորուստը կողքայր. վասն զի զիտէր որ Մեծին Ներսէսի սքանչելի աստուածահաճոյ առաքինութեանցն ու մարդասէր հոգւոյն հետեւող յոյժ սակաւարիւ եկեղեցականներ պիտի գտնուին :

ՎԻՆԿԵՆՏԻՈՍ ՊԱՍԿԵՅՅԻ.
(1576-1660.)

Ողորմածութեան եւ բարեգործութեան կողմանէ Գաղղիացոց Մեծն Ներսէսը կրնայ սեպուիլ Վինկենտիոս Պաւլայեցին (Սէն Վենսան տը Փօլ), վասն զի ինքն եւս մեր սուրբ հայրապետին պէս իւր կեանքը ուրիշի, եւ մանաւանդ խեղճերուն բարիք ընելով անցուցած է : Ինքը հաստատած է Գորք գրութեան (սէօր տը շարիթէ) կոչուած հաւատարաց օգտաւետ ընկերութիւնը՝ աղքատ հիւանդներ դարմանելու համար, եւ հիմա այնչափ շատցած են անոնք, որ Գաղղիոյ ամէն քաղաքներն ու զիւղերը գտնուելէն ետքը նաեւ բոլոր աշխարհ կրտարածուին : Մինչեւ իր ատենը չբաւոր ծնողք՝ իրենց որդիքը սնուցանելու կարողութիւն չունենալով՝ զանոնք փողոցներու մէջ անխնամ կրձգէին, ուր շատ անգամ կրմնոնէին. ինքը Ընկեցիկ մանկանց ապաստանարաններ անուևով (օսփիս տեղ ԱնՖան-Թրովէ) բնակարաններ հաստատեց եւ հոն ժողվելով այն անմեղ արարածները կրղարմանէր. այն ապաստանարաններն եւս Գաղղիոյ մէջ հետզհետէ բազմացան ու կարգաւորեցան : Ինքը եղաւ նաեւ առաջին որ

աղքատ անտերունջ ծերերը վերջի օրերին խեղճութեամբ ու կարօտութեամբ ջանջընելու համար ծերանոցներ շինել տուա : ՔԱՀԱՆԱՅՔ ՔԱՐՈՉՈՒԹԵԱՆ (փրկեք տը լա միսիօն) անուամբ միաբանութիւն մի էս հաստատեց, որոյ պարտքն էր գեղացւոց ուսմունք սովորեցնել, եւ կղերիկոսարաններու մէջ ժողովրդեան ընտիր քահանաներ պատրաստել . ասոնք են Ղազարոսեանք կամ Ղազարեանք (Ղազարիսք) ըսուած կրօնաւորներն որ հիմա Արեւելք էս շատ տարածուած են, եւ փափաքելի է որ իրենց վրայ եղած ամբաստանութիւնները՝ իբրեւ հետեւողաց ճիգովիք քարոզիչներու՝ անհիմն ըլլային : Երկու հարիւր տարիիջափ է որ մեռաւ Վինկենտիոս, բայց իր բարեգործութեանց յիշատակաւր անմահ մնաց անունը, եւ ամենուն սիրելի ու յարգելի : Երանի իբնն որ իր օրինակին բազմաթիւ նախանձաւոր հետեւողներ գտնուեր են իր ազգին մէջ եւ տակաւին կրգըտնուին :

(Շարայարութիւնն յառաջիկայս :)

ՎԱՐՂՆ ԵՒ ԳԵՂԱԳՈՐԾ.

Գարնան աղուոր մէկ օրով
Գեղագործին մէկն իր պարտեզն իջնելով՝
Հոսկեց մէկ խոտ մը կորգեր
Հոնկէ տերեւ մը կըտրեր,
Ու մախաղին մէջ կըշարեր կարգ ըստ կարգ.
Իրեն համար ջէր չոր արմատն այ անարգ :
Վարդին այ մօտ որ հասաւ
Աղուոր բացուեր էր տեսաւ .
Ծիլ ծիլ կարմիր տերեւներ
Յողապաճոյճ տարածեր,
Օրիորդի պէս բընբուշ
Նագեր նոտովն իւր անուշ :
Երբ դանակին շողխնը խեղճ վարդ տեսաւ
Գլուխը կըբէց, ան ըսաւ,
« Ի՛մ այ վախճանըս հասաւ...
Խնայէ, պարոն, խնայէ զիս
Գըբն ծաղիկ հասակիս » :
Ու մարգարտ արտասերներ
Տերեւներէն կըբափեր :
« Մի՛, մի՛ տըրտմիր, նվ գեղաշուք, ազնիւ վարդ,
Պատասխանեց իրեն մարդ .

Այս է բարեաց ճակատագիր չըգիտէս .
Ամէն լաւ բան քեզի պէս
Ուրիշներուն աղեկութեանն է համար .
Թէ որ քու կեանք չէ երկար
Բայց ուրիշին օգտին համար որ գոհես՝
Երկարագոյն գայն կընես .
Մեկուն աջքին դէղ կըլլաս,
Միւսում անոյշ իւղովըղ սիրտ կըբանաս .
Տերեւներովդ այ փափկիկ
Կըլլաս դու դէղ ու քաղցրահամ ուտելիք : »
Վարդին բախտէն սովբեցեր
Ով որ ազգին կամ բնկերաց օգուտ կընէր .
Զն՛ ըլլայու ծընէր էր ...
Բայց նվ ջուգեր բողուլ վարդին պէս անուշ
Անուն մը հոս ու յիշատակ քաղցրայուշ :

Աստուած մարդուս սիրտը ստեղծած ատեն
մէջը նախ բարութիւնը զրեր է իբրեւ սեպհական
կնիք իւր աստուածային բնութեանը, եւ իբրեւ
նշան բարերար աշոյն յորմէ ելանք :

ՊՈՍԻԿԷ.

ԾԱՂԻԿ ԵՒ ԱՄՊ.

« Սակաւիկ մի ջուր տուր ինձ, ամպ գեղեցիկ .
« Ծարաւի էմ, ասեր տըծոյնըն ծաղիկ
« Յերագընրաց ամպն անցաւոր ընդ երէր,
« Որ հեզ ծաղիկին ունկըն բանից ոչ զընէր .
« Սակաւիկ մի ջըրիկ ինձ տուր, ամպըղ վես,
« Զի է քե կեանս ինձ յանցանելըդ բաշխես,
« Եւ բազմօրեայ իսկ ոչ ունիմ էս կենցաղ .
« Հնայա ի գլուխ իմ հեղ ի ջրոյդ խուն ինչ շաղ,
« Ապա գմըրիկդ անեղասաստ տար ի բաց
« Եւ ըզլանքիս, ուր յըղիցէ զբեզ Աստուած ... »
Այ կարճեցաւ ընդ երեկոյս ծաղիկն վիշտ .
Կայտասուն այգուն բաժակ ջէտաւ ջըրոյ շիք :
Մի՛, ընջաւետք, անագորոյն
Նըմանիցէր գոռոզ ամպոյն,
Տուք, տուք որում ըզմէտն առ ձեզ կարկառէ .
Յերկինս մըտից ողորմութիւն պատճառ է :

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԱԼՍԵԱՆ

Աշակ. հայկազեան ազգային վարժարանին :

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

Սեպտեմբերի բուռն մեջ կարդացին ընթերցողք Մեծապատիւ եւ Ազգասէր Մարկոսեան Գրիգոր Լէֆեռտիին առ Գերապատիւ Սարգիս վարդապետն մեր գրած նամակը . կարդան նաեւ անոր պատասխանը .

• 23-41 Հոկտեմբեր 1857.

« Մեծապատիւ Տէր,

« Անակնկալը Ձեր բուռը շնորհեալ յ30 օգոստոսի, մեծա-նրճուանօք լցուցեալ գմեջ սիփեաց ոչ սակաւ՝ ի ժամանակի զի եւ պեսս իմն սիփանաց ունեին սիրաք մեր, եւ սիփանաց՝ որպիսի որ առ ի Ձեռք մատակարարեալ : Գոճուրիսն առ Բարձրեալն վերառաքեցաք, շնորհս իմն ի նորա կողմանէ զՁեր քաջալեր բանսն համարելով յեւ եւս հաստատութիւն ոգւոց մերոց որ օր ըստ օրք ի նորանոր ծափս վշտաց տազնապին : Մեզ այս մեծապէս է, առատամիտ Տէր, զի անձն որ իբրեւ զՁեզ խոճական եւ ճշմարտութեան եւ հայրենեաց վառեալն է սիրով՝ արժանի համարիցի վկայութիւն դնել « Անձնանուէր ազգասիրութեանս մերոյ, որով զամենայն ինչ գոնելով եւ յինչ ոչ խնայելով՝ զօգուտ հայրենեաց վերադասեցաք ամենայնի : » Որչափ եւ ճշմարիտ իցեն բանքդ, մեծապատիւ Տէր, եւ մեք ինքնին զստիցեմք երէ մեր ամենայն վիշտք եւ հալածանք վասն այն իսկ եղեն զի սիրեցաք սիրով գնայրենիս, բայց ոչ արդեօք նոյնպէս ինչ ճշմարիտ եւ որ յետ եւ յառաջոյ՝ զովութեանց բանքդ են : Սիրաք մեր որ ուղղութեան խորհրդոցս մերոց եւ զործոց ոտակաւք են եւ առաջնորդ՝ խոստովանին անկեղծութեամբ, երէ այն ամենայն զոր բոլորանուէր սիրով կրեցաք եւ զոր ինչ զեռ եւս կրեմք, եւ կրեսցուք տակաւին (երէ այնպէս ինչ սամանեալ է մեզ Տեսն Աստուծոյ՝ եւ այն իցէ յօգուտ ազգիս) պարտք են զոր հատուցանեմք Եկեղեցւոյ եւ Հայրենեաց : Պաշտօնեից Աստուծոյ հարկ ի վերայ կայ ընդ վիշտս անցանել եւ ընդ նեղութիւնս . եւ պաշտօնեից բարօրութեան ազգին չիք այլ ինչ առաջի՝ բայց հոգ եւ տառապանք :

« Հայտասիկ անա գիտելով եւ զոցին իսկ ակն ունելով ստանձնեալ է մեր գիրկին զայդ պաշտամունս, գտեղանոյն ստեմ Աստուծոյ եւ զՀայրենեացն . վասն որոյ ի նեղութեանց եւ ի վատակոց խորշիմք բնաւ եւ ոչ երբեք . եւ երէ եւ զովութեանց ինչ խրախոյս բանս յառատամիտ շրբանց ուստեք լսիցեմք եւ կամ ընդունիցիմք, ազնուական ոգւոյ նորա գիտեմք մեք զայն շնորհս :

« Մեր մեծագոյն եւ տիրական ցաւ այն է՝ յորժամ տեսնիցեմք զի ի դերեւ իմն ոչ միայն երկք մեր եւ վիշտքն ելանիցեն, այլ եւ ամենայն զեղեցիկ զեղեցիկ ակնկալութիւնք որ զօգիսն մեր լնան :

« Ուրախ եմք զի քաջ իսկ ի վերայ հասեալ է Ձեր երէ առ ազգի ուրուք յառաջադեմ բարգաւաճանս՝ չէ եւ չէ բտական զի պաշտօնեալքն եւեր անձնանուէրք իցեն եւ ազգասէրք . հարկ է զի եւ ազգն հաստացեալ նոցա՝ ձեռն օգնականութեան առ նոսա կարկառեցեք, է որ բանիք, է որ ջանիք եւ է որ զործով : Բայց մեք ուրախ եմք ի Տէր՝ զի անա ի Ձերդ բերանոյ եւ ազգն ինքնին զլստովին խոստանայ մեզ նպաստս զեղեցիկ, որ բէ ի գլուխ ելանիցեն՝ որպէս յուսամք եւ աղօթեմք, չիք այնուհետեւ եւ ոչ մի երկրայութիւն երէ պակիցին իղձք մեր, եւ առ անվանդ հաստատութեամբ Վարժարանիս՝ յոչ ինչ համարեցին « Մատասնջութիւնք մեր ամենայն որ ի շնորհս ներքին եւ արտաքին բշխմանց, եւ դժուարութիւնք որ, (որպէս ճարտար ասեք) անբաժանելի են ի սկզբնաւորութենէ ամենայն մեծ ձեռնարկութեանց : »

« Ասեք երէ « Մեծաւ ուրախութեամբ լսեմք յամենայն եկեղոց այտի այսր զբարեկարգ ընթացս Վարժարանիդ : » Մեր ամենայն ջան եւ դիտողութիւն յայդ իսկ ուղղեալ է եւ նուիրեալ, եւ յայդ խորհիմք եւ առ այդ տրեմք գտի եւ զգիշեր : եւ որոց անդուռն բերանով գմեզն բամբասիցեն՝ նոցա շտամք ինչ պատասխանի, զի ոչ երէ ըստ կամաց առն իւրաքանչիւր արժան իցէ վարել ի դպրոցի, որ յեղծումն իսկ են միմեանց եւ բարեկարգութեան : Մանաւանդ զի տեսանեմք ի մեծ մխիթարութիւն վշտանար սրտիցս, զի որ պախարակենն եւ ջարախօսեն՝ յաւետ ի պաշարմանէ կամ ի կրից մտաց կամ յանգիտութենէ ամենեւին դպրոցական օրինացն եւ վարժից զղոյնս բարբառին . իսկ ի հակառակէն՝ որ հաճն գտանին եւ խրախօսեալ զովարանեն՝ արք բարեխեքք են եւ արժանեաց եւ վատակոց եւ ճշմարտութեան մեծարուք, որ եւ ոչ իբրեւ զայս անգիտանալ բուռն երէ այս քանի՝ ամբ են զի ի վերայ մանկըտայ աղջիկս վաստակիմք, որով եւ ըստ մերովասանն ջափոյ փոքր ի շատ ճանաչեմք զոր ինչ վասն նոցա պիտոյն եւ պիտանին :

« Ընդ բրդոյս գտանիցեք ըստ ինզրանացդ եւ զվասնոն Հայրենասիրաց ժողովոյ աշակերտացն, եւ զարդի ցուցակ գուսմանցն նոցա եւ զժամուց : Առաքեմք ընդ նմին եւ զճիշդ օրինակ զընթացից մանկուոյս ի յետին կրկին եօրենակիցս յականէ յանուանէ ի վարժսն եւ ի վարս իւրաքանչիւր վարժապետաց նշանակեալք . որոց եւ համագումար ժողովելոց՝ մի ոմն ի տեսչացս արժանապատիւ Ամբրոսիոս վարդապետն Գալֆայեան ընթեւնու լու ի լու աշակերտաց բոլորեցուն . հարցանէ եւ քննէ իւրաքանչիւր քէ ո՞ր յաւետ առաքինացեալ եւ ո՞ք ոմանք պղերգք կամ անհրաճանգ յեօրենկին երեւեցան : Ապա զոր ի բարեկրօմ վարս եւ ի ջանասիրութեան հանդիսացան՝ դրուստեալ եւ վարձուք պտակեալ, գնեղացեալսն ընդ պատժօք արկեալ եւ կամ խրատէ ըստ իւրաքանչիւր պիտոյիցն եւ արժանեաց : Սովին այսու հասարակաց քննութեամբ՝ խրախօսին լաւք, եւ զգաստանան հետզհետէ անբարիք ի մանկուոյն :

« Շնորհ ունիմք եւ բանից զովութեանցդ զՍրբաբնս մերմէ մեր փոքր այն է զի հասարակաց գնա կարգիցեմք օգտակար եւ հանդական, յոր եւ ջանամք որչափ եւ բազմախառն զբաղանք խմբաբացն ներիցեն, յորժամ զողի ի ներքին եւ յարտաքին ծանր ծանր վատակոցն առնուցուն : Ցաւէ մեզ յոյժ զի զկարեմք առ ժամս առաքել ըստ ազգասէր յորդորանացդ օրինակս ճիւղարաշխս եւ յամենայն դպրոցս ազգիս, քանզի առ սակաւ բերք ցասիրութեան ժողովրդեանս մերոյ՝ բիւ բաժանորդացն մերոցդեռ եւս նուազ է առ ծանր ծախիւք զոր վասն օրագրիս առնեմք..... : Ո՞ տայր, զի մեծամեծք ազգիս օգտի մանկուոյն ազգին խնամ տարեալ՝ մեն մի օրինակս ի դպրոցս իւրաքանչիւր առաքին, որով ինքեանց ոչ մեծ ինչ ծանրութիւն եւ կորուստ, բայց աշակերտաց բազումս արդեօք առնեին շահ եւ օգուտիւն, որպէս զեղեցիկ խորհրդաձէք :

« Ի վերջ հասեալ բանիցս՝ շնորհ մեծ ունիմ եւ ընդ նրաւք Ձեր ի մայրդ քաղաքաց : եւ իմ մեծ են առ այդ իղձք, այլ կամ մնամ մինչեւ այցելութիւն ի Տեսնէն եղիցի Վարժարանիս, որպէս զի զամենայնի տեսեալ հաստատութիւն, այնուհետեւ խնդալից սրտի փութացայց ի տես կարօտոյ սիրելեաց եւ բարեկամաց . է զոր տեսեալմք եւ է զոր ի լրոյ ծանուցեալս եւ սիրեալս, յորոց միջի զառաջնաւոր տեղի ունիք եւ դուք, մեծապատիւ Տէր, զորոյ զովութիւն եւ զազգասէր բոյս բարուց մեծաւ դրուստեօք յականատես Ձեզ եւ խօսակիցն եղելոյ ի Գերապատիւ Ամբրոսիոս վարդապետէ լուեալ բազում ուրախութեամբ, արդ եւ ի ցանկալի զրոյդ ի վերայ հասի հաստատութեամբ առաքինի իմաստիցդ եւ սրտիդ ազնուակա-

նուրան, յոր եւ յուսամ վայելել յայսմ նեակ, ակն ունելով ի պատուական եւ խրախուսիչ գրութեանց Ձերոց երբեք երբեք մխիթարիչ, ընդ երկոցուն երիցակից հարազատ Գալֆայեան վարդապետաց, որ եւ կարօտալից սիրով ողջունեն զՁեզ, յորոց Խորեն վարդապետ եւ շնորհս Ձեզ ունի բազումս, որ զի առանց իսկ տեսանելոյ զնա, զայնքանի ցուցանեք առ նա

աղապատանս, զոր աննախանձ հայրենասիրութեան Ձերոյ եւ ազնուախոն սրտիդ ճանաչեք արդիւնս զոյ եւ նշանակ :

« Մնամ մեծապատիւ Տերութեանդ

« Աղօթարար

ՍԱՐԳԻՍ Վ. ԹԷՂՈՂՈՐԵԱՆ : »

Կայսերական հրովարտական Գ. Գաբրիել Այվազովսքի վարդապետին Պեսարապիոյ, Նախիջևանի եւ Խրիվնա առաջնորդ ընկերակիցը.

Ukase impérial: Nomination du R. P. Gabriel Aïvazovsky aux trois diocèses de Bessarabie, de Nahitchévan et de Crimée.

Հ Ր Ո Վ Ա Ր Տ Ա Կ

ԱՌ ԻՐԱՒԱՐԱՐ ԾԵՐՍԿՈՅՑՆ.

Ձառաջնորդ վիճակին Հայոց Նախիջևանայ եւ Պեսարապիոյ, գԱրքեպիսկոպոսն Մասրեոս Վեճապետեան, բարեգրութեամբ ազատ արարեալ յայնմ պաշտամանե պատուէր սամբ լինել նմին Առաջնորդ վիճակին Հայոց Աժսեբխանու. իսկ գտեղակալութիւն վիճակին Նախիջևանայ եւ Պեսարապիոյ յանձն առնելուր Գաբրիելի վարդապետի Այվազեանց .

UKASE AU SÉNAT DIRIGEANT.

En relevant gracieusement des fonctions de chef de diocèse Arménien-Grégorien de Nahitchévan et de Bessarabie l'archevêque Mathieu Végapétouff, nous lui ordonnons d'être le chef du diocèse Arménien-Grégorien d'Astrakan, et nous confions la direction du diocèse Arménien-Grégorien de Nahitchévan et de Bessarabie, à l'archimandrite Gabriel Aïvazovski.

Ի բնագրին նա ինքն Վեճապետ Ինքնակալըն ձեռագրեալ է այսպէս.

L'ukase original est signé de la propre main de Sa Majesté Impériale.

Ի Յարսրոյէ-Սեյծ, 4 Նոյեմբեր 1857.

Tzarskoé-Sélo, 4er Novembre 1857.

ԱՂԱՒՆՆԻՐ.

ALEXANDRE.

Վաւերացոյց ձեռնագրաւ իւրով Ոստիկան Ներքին գործոց

Et contresigné par le Ministre de l'Intérieur

Ս. ԼԱՆՏՈՎՅՈՅ

S. LANSKOY.

Այս մեծաշուք հրովարտական ետեւ Վեճապետ Կայսրը բարեհաճեր է երկարաձիգ առանձնախօսութեամբ մ'ալ զորբազան Վարդապետը պատուել, հետը ամենայն բնատուրեամբ խօսելով Ազգիս ապագայ բարեացը վրայ : Նոյնպիսի սիրով եւ բնատուրեամբ բնդուներ է զինքը նաեւ բարձրապատիւ Կոստանդին մեծ դուքսը :

A la suite de cet auguste décret, Sa Majesté a daigné recevoir le nouvel Archimandrite en audience particulière, et avec une affectueuse familiarité, s'est entretenue longuement avec lui du bonheur futur de la nation arménienne. S. A. I. le grand duc Constantin l'a reçu avec la même bonté.

Սմտոյս 20ին եւս Ներքին գործոց Վեճապետն ոստիկանը Լանսքոյ Գերապատիւ Վարդապետին մեծանաց կոչուեր մը ընելով շնորհատրեր է փառօք իւր արժանատր ընտրութիւնը, ի շահ եւ ի փառս Սուրբ Եկեղեցոյ: Երկրորդ օրը Գերապատիւ Վարդապետը ճամբայ ելեր է դէպ ի Մոսկուա. անկէց Յոսեփս պիտի անցնի. անտի եւս իւր առաջնորդութեան արողը՝ Քիշնեվ. ուսկից պիտի սկսի իւր մտածած մեծամեծ բարիքներն իւր ընդարձակածաւալ հօտին վրայ տիրելու, որոց

Le 20 du même mois, en l'honneur de cette nomination, dans laquelle S. M. n'a eu pour but que l'intérêt et la gloire de la nation arménienne, S. E. le Ministre de l'intérieur a donné un grand banquet à toute la noblesse russe et arménienne. Le lendemain, l'honorable Archimandrite a quitté Saint-Petersbourg pour se rendre à Moscou, de là à Odessa, puis à sa résidence, à Kichenew, d'où il commencera à mettre à exécution ses utiles projets et à répandre ses bienfaits sur son trou-

ուրախութիւնը ինչպէս կըլսեմք, անջափ է :

Բայց սակայն այս աւետիսը տարակոյս չունիմք որ հաւասարակիր հաճութեամբ, քէ եւ բազմապիսի զգացմամբ նաեւ ընդհանուր ազգին եւ զազգը սիրողաց բոլոր սրտերը պիտի լեցունէ : Ոմանք խնդայով ազգիս երկնաւոր այցելութեանը վրայ, այլք մեզի հետ ուրախակից ըլլալով, ու վշտաց եւ հալածանաց ունեցած անկարծելի ելիցը վրայ զարմանալով, բազումք եւս իրենց ակնկալութեանցը լրումը տեսնելով, եւ բազմագոյնք՝ բշտամեաց եւ ատելեաց բերանը կարկեսալ պատանծեցընելով, եւ ամենքնիս մեկտեղ՝ որ Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ որդիքս եմք՝ յարեւելից միեջեւ իմուտս՝ անպատում հրճուանօք գոհութիւնս եւ օրհնութիւնս առ Ամենագութն վերառաքելով՝ որ իւր յախտենից ողորմութեան հոսանքները արդ յայնաժառայ զետի մը պէս կըղարձընէ ծարաւալից ժողովրդեան մը վրայ՝ որոց ոչ գուցէ հովիւ :

Այս բարձրագան պաշտօնն ու պատիւը՝ որջափ որ Պերնպատիս Գարրիէլ արքիմանտրիտ վարդապետին փառքն ու արդիւնքը մատնանիշ բոլոր աշխարհիս կըցուցընէ, եւ քէ ինչ մեծ համարումն ու սէր ունին Սզգն ու Վենափառ Իշխանապետը իւր առաքինակրօն եւ անստգիւտ վարուցն, իւր ծայրալիւր գիտութեանը, զարմանալի հմտութեանն ու ընդարձակ կարողութեանցը վրայ, այնչափ եւս աւելի պէտք է գմեզ ազգովին իրեն երախտապարտ ճանջնամք ու խոստովանիմք՝ որ Պերնպատիս վարդապետը՝ իրմով այնպիսի անգիւտ անձ մը, մանաւանդ քէ զանձ մը կընուիրէ հայրենեաց եւ սուրբ եկեղեցւոյս : Վասն զի միայն ազգերնուս վրայ ունեցած ամենամեծ սէրն ու խնամարկոտ գրութիւնն է որ իւր ցածուն խոնարհութեանը յաղբեցին՝ յանձն առնելու այնպիսի մեկ արոճ մը՝ որ երբ իր փայլունութեամբը շատերուն աչքն առնէ, բայց ինքը հոգւոյ անշլացիկ աչօքը այն պաղպաջուն փայմանը տակ պսակ մը կըտեսնէ, զոր Տէր Քրիստոս աստուածային գլխուն վրայ տարաւ, եւ իւր յաշորդացը՝ իւր հօտին արժանաւոր հովուապետացը բողոց ի ժառանգութիւն, որ իւր փշանիւր եւ արիւնազարդ պսակէն եկեղեցւոյ եւ ազգաց անուշահոտ ու անբառամ վարդեր բուսըննէ :

peau dont, nous assure-t-on, la joie est au comble.

Nous ne doutons pas que cette nouvelle ne remplisse de satisfaction et de joie le cœur de tous les patriotes et de tous ceux qui aiment la nation arménienne. Les uns se réjouiront de ce que le Seigneur a daigné visiter notre nation; les autres, dans leur surprise, seront enchantés avec nous de ce résultat inattendu qui est la récompense de souffrances et de persécutions endurées. Plusieurs aussi, voyant la réalisation de leurs espérances; un grand nombre encore, imposant silence aux envieux et aux ennemis; nous tous, qui sommes les enfants de la sainte Église arménienne, d'un bout à l'autre du monde, pénétrés d'une joie ineffable, nous adresserons nos remerciements et nos louanges au Très-Haut, dont la miséricorde éternelle répand son cours comme un fleuve bien-faisant, sur un peuple privé de pasteur.

Ces hautes fonctions et cette insigne faveur mettent en relief aux yeux de tous le mérite éminent du très-honoré archimandrite Gabriel Aïvazovski, l'affection que lui portent et la nation et Sa Majesté l'Empereur, la haute estime que leur ont inspiré sa vie vertueuse et irréprochable, ses grandes connaissances, sa profonde érudition et sa vaste intelligence. Aussi nous devons une bien grande obligation, et la nation tout entière avec nous, au R. P. Gabriel, qui offre en sa personne à la patrie et à la sainte Église un homme d'un mérite aussi rare, un trésor aussi inappréciable. Ce n'est, en effet, que son grand amour et sa bienveillante sollicitude pour la nation qui ont pu l'emporter sur son humilité, et le forcer à accepter ce siège. Car, si l'éclat de cette haute dignité peut éblouir les yeux du plus grand nombre, le regard pénétrant de son âme n'en a pas été ébloui; sous ce brillant éclat, il aperçoit une couronne que Notre-Seigneur a portée sur sa tête, et qu'il a laissée en héritage à ses successeurs, aux dignes pasteurs de son troupeau, afin que, de sa couronne d'épines baignée de sang, ils fassent naître pour l'Église et pour les nations des roses toujours odorantes et toujours vermeilles.

Propriétaire-gérant : A. LACHAT

Ի ՓՈՒՐԷ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐԱՄԵՆԻՆ.

Typographie arménienne Ernest MEYER, 3, rue de l'Abbaye, Paris.

Մարգարեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս . (3 օրինակք):
Մարգարեան Յովնանեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մարգարեան Յովնանեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մարգարեան Գ Նիսի, յ Ագուլիս :
Մարկոսեան Գրիգոր Էփեսայի, ի Կ. Պօլիս :
Մարտիրոսեան, ի Ճաւա :
Մելիտեան Գեորգ Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Մեսրոպեան Վարժարան, ի Զմիւռնիա :
Մէլիք Աղա, ի Պոլսքի :
Միհրդատեան Թաղեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Անտիա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Կարապետիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Ճիվանկա Էփեսեանցի, ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Վարդերես Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաքեան Եղարար, ի Փարիզ :
Միսաքեան Պ. Վ. Ստեփան, ի Կ. Պօլիս :
Մրրիմանեանց Զարար, ի Տփլիս :
Միւնեան Մարտիրոս Աղա, ի Պօլիս :
Միւնեան Յովնանեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մկրեան Մարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մկրտիչեան Խաչիկ Աղա, ի Պաղատա :
Սոմնեան Մերկեան Աղա, ի Քէֆէ :
Սոմնեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սոմնեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սոմնեան Պ. Առաքել, ի Փարիզ :
Սուրբատեան Պ. Արքայաճ, ի Նիկոմիդիա :
Սուրբատեան Մանուկ Մաղար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սուրբատեան Յակոբ Աղա, Էրպատոս Երոսիոյ եւ Ամերիկայի, ի Յուպի :
Սուրբատեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սուրբատեան Պ. Յարութիւն, ի Կ. Պօլիս :
Սուրբատեան Պ. Մկրտիչ, ի Փարիզ :
Սուրբատեան Պ. Մարտիրոս, ի Փարիզ :
Սաներեան Պ. Գաբրիէլ, յեաշ :
Սաներեան Սան վարժապետ, ի Մոսքոս :
Սաներեան Պ. Վարդան, ի Փարիզ :
Սաներեան Պ. Բարսեղ, ի Փարիզ :
Տակոբեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Տովակիմեան Պ. Գրիգոր, ի Ճաւա :
Տովակիմեան Յովնանեա Աղա, ի Մանչեսթր :
Տովասափեանց Տովսեփ Աղա, ի Կարին :
Տովնան, ի Ճաւա :
Տովնանեան Պ. Տովնանեա, ի Կ. Պօլիս :
Տովնանեան Գրիգոր Աղա, յ Աղեքսանդրիա :
Նագարեանց Առաքել Ավանեան, ի Շուշի :
Նագարեանց Ա. Նագարեան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նանապետեան Պ. Գրիգոր, ի Ճաւա :
Նանապետեան Է. Նեյա փոխանորդ Պատրիարքի, ի Կ. Պօլիս :
Նատիրեան բժիշկ Արիստակէս Աղա, ի Տփլիս :
Ներսիսեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նեկրուզեան Յարեթիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նորատունկեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նորատունկեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նուրեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նուպար Պէյ. յ Աղեքսանդրիա :
Նանուրատեանց Մարտիրոս Եսայեան, ի Շուշի :
Նանապետեան Զենոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նանապետեան Պ. Կարապետ, ի Փարիզ :
Նաշեան Բերրաք Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նապանեան Յ. Մատթեոս, ի Կ. Պօլիս :
Նիքիեան Մանուկ Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Նիխեանց Տոնանցան Մանուկ Յարութիւնեան, ի Շուշի :
Ննորճատեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա :
Որդանանեան Պ. Մանուկ, ի Ճաւա :
Ունեան Մաղաք Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ուպիլիմի, ի Փարիզ :
Չամուռնեանց Տովնանեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չայեան Եղիազար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չեմիկեան Գեորգ Աղա, ի Մէլիտոպոլիս :
Չեմպրեան Վարդերես Աղա, ի Քէֆէ :
Չրագեան Արքիմ Պէյ. յ Աղեքսանդրիա :
Չրագեան Յակոբիկ Արքիմ Պէյ, ի Փարիզ :
Չրագեան Տովսեփիկ Արքիմ Պէյ, ի Փարիզ :
Չուպանեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չուպանեան Աստուածատուր Աղա, յեաշ :
Չարդազարեան Լուկաս Աղա, ի Զմիւռնիա :
Չալեան Անտոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չալեան Կարապետ Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս . (4 օրինակք):
Չալեան Մովսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չալեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չալեան Մարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չալրզեան Մանուկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չալիկոյ Տրափե, ի Կ. Պօլիս :
Չայանտրեան Նապիւր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չապալեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չապալեան Գեորգ Աղա, ի Քէֆէ :

Պապունիկեան Խաչիկ Աղա, յեաշ :
Պապունց Մարգիս Մկրտիչեան, ի Նուսի :
Պասմանեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Պարտիզանեան Անտիա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Պարտիզանեան Պ. Թագուր, ի Փարիզ :
Պարտիզանեան Պ. Կարապետ, ի Փարիզ :
Պարտեան Յովնանեա Աղա, ի Փարիզ :
Պետրոսեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս . (3 օրինակք):
Պէլագեան Սերովբէ Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Պըլբզեան Յակոբ Աղա, յեաշ :
Պըլբզեան Յարութիւն Աղա, ի Պորոշան :
Պէլիբեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Պէլիկեան Մարտիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Պուլդուրեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Պօշնախեան Մարգիս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Չունց Պ. Աստուածատուր, ի Կ. Պօլիս :
Չրասունեան Պ. Յարութիւն, ի Փարիզ :
Ռաֆայէլեան Պ. Եղուարդ, ի Լոստոն :
Ռուրէն Աղա ժամագործ, ի Կ. Պօլիս :
Սախայեան Ալեքսան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սամանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սարաֆեան Տովնանեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սարգիս Գե. Եպիսկոպոս, Առաջնորդ Փիլիպպոպոլսոյ :
Սարիմեան Մագուստ Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս :
Սասայեանեան Տովնանեա Աղա, ի Փարիզ :
Սասայեանեան Է. Ք. Տիգրան Աղա, ի Զմիւռնիա :
Սելիմեան Գեորգ Աղա, ի Սիմֆերոպոլ :
Սելիմեան Կարապետ Աղա, ի Սասունապազար :
Սրվանեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սիւնեան Անտոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սիրունեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սուլուխանեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ստեփանեանց Միքայէլ Յարութիւնեան, ի Տփլիս :
Ստիմարանեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Սրմազաշեան Լուսիկ Աղա, յեաշ :
Վահանեան Տովնանեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Վարդազարեան Յակոբ, յ Ագուլիս :
Վարդանեան Տովսեփ Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Վարպետեան Տովսեփ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Վիլիմեան Սերովբէ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Տակեան Պ. Տովնանեա, ի Փարիզ :
Տակեան Պ. Սիմոն, ի Փարիզ :
Տավուրեան Վ. Տիգրան, ի Կ. Պօլիս :
Տատեան Մկրտիչ Էփեսայի, ի Փարիզ . (2 օրինակք):
Տատեան Տովնանեա Պէյ, ի Կ. Պօլիս . (4 օրինակք):
Տատեան Ներսուզ Յարութիւն Էփեսայի, ի Կ. Պօլիս :
Տատեան Ներսուզ Նարդուհի Տիլիմ, ի Կ. Պօլիս . (2 օրինակք):
Տատեան Պօղոս Պէյ, ի Կ. Պօլիս . (4 օրինակք):
Տատու Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Տեմրճիպաշեան Ենովք Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Տեմրճիպաշեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Տեմեան եղարար, ի Զմիւռնիա :
Տեր Գապարեան Դազարոս Աղա, յ Աղեքսանդրիա :
Տեր Գեորգ քանանայ, ի Կ. Պօլիս :
Տեր Գրիգոր քանանայ Պէշիկարաշու :
Տեր Լուկասեան Տովնանեա Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Տեր Մարուգեանց Մարուգէ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Տեր Մկրտիչեանց Մանուկ Մաղատ, յ Ագուլիս :
Տեր Մկրտիչեանց Մարտիրոս, յ Ագուլիս :
Տիւզեան Միհրան Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Տիլիգեան Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փափագեան Միքիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փափագեան Պօղոսիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փափագեան Պ. Անպոն, ի Փարիզ :
Փշարմալեան Գեորգ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փշարմալեան Մանուկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փարսիպեան Ռոզա Տիլիմ, ի Փարիզ :
Փափաֆեան Մանուկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փափաֆեան Պ. Նապիւր, ի Փարիզ :
Փափաֆեան Պ. Միհրան, ի Փարիզ :
Փեմիսանեան Մաղատ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փեմիսանեան Պ. Արիստակէս, ի Փարիզ :
Փեմիսանեան Պ. Դանիէլ, ի Փարիզ :
Փեմիսանեան Պ. Ռուրէն, ի Փարիզ :
Փեօքեան Խաչատուր Աղա, ի Փարիզ :
Փիւրքեան Տովնանեա Աղա, ի Զմիւռնիա :
Փիւրքեան Ռուրէն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փիւրքճիսանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փիւրքճիսանեան Մուրատիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փիւրքճիսանեան Պ. Խաչատուր, ի Կ. Պօլիս :
Փիւրքճի Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Օտապաշեան Մանուկ Գեորգ Աղա, ի Սերասիս :
Օտապաշեան Տովնանեա Աղա, ի Վաննա :
Օտապաշեան Պ. Սերովբէ, ի Փարիզ :
Օտեան Պ. Խաչիկ, ի Կ. Պօլիս :
Յրենկեան Ռըրանաճ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Յրենկեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ.

Գաղղիարեն Թարգմանութիւն Թղթոյ Վահանայ Արշարունոյ, Տեսան Միքայելի Վ. Համբան.
 Քերդուած.
 Ընթերցատեքը Խազկիզի.—Պ. Յովնանէս Քիշիւզեան.
 — Երամեան Կարապետ Ամիրա Գարա-Քեանեա.
 Կարեւոր ծանօթութիւն.— Խապարաճը Կ. Վերապատուելի
 Պատմութիւն եւ պատճառք վերադարձի երկը Վարդապետաց Հայոց ընդ հովանեա լուսաւորչական սուրբ արոտոյ.

ՀԱՆԳԻՍՏԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԳԿԱՆ.

Պերանձե.

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆԲ.

Շուշան.
 Հրեշտակք քնոյ.
 Կենսագրութիւն Ապրոյեան Տոմիմ.
 Բարոյական.
 Մեծն Ներսէս.
 Վինկենտինոս Պաւլայեցի.
 Վարդ եւ Գեղազործ. (Մտակ.)
 Խորհրդածութիւն.
 Ծաղիկ եւ Ամպ. (Քերդուած.)

ՓԱՐԻՉԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ՀԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵՒԻԲ.

Մարկոսեան Գրիգոր Աղային նամակին պատասխանը.
 Կայսերական հրովարտակա Գ. Գարրիէ Այվազովսքի վարդապետին Պետրապոլոյ, Նախիջեանի եւ Խրիմու առաջնորդ ընտրուիլը.

SOMMAIRE.

MUSÉE ARMÉNIEN.

Traduction française de la lettre intitulée Vahan Archarouni, par le R. P. Michel Tchamtchian.
 Poésie.
 Les Bibliophiles de Khaskeoy. — M. Jean Thuysusian. — M. Garabed Éram Kara-Kiabia.
 Renseignement important. — M. l'abbé G. Kabaradjî.
 Histoire et causes du retour des trois Archimandrites Arméniens à leur Église nationale.

GALERIE DES HOMMES DE MÉRITE.

Béranger.

CONNAISSANCES UTILES.

Le Lis.
 Anges du Sommeil.
 Biographie de la Famille Abro.
 Morale.
 Saint Nersès le Grand.
 Saint Vincent de Paul.
 La Rose et le Pharmacien. (Fable.)
 Pensée.
 La Fleur et le Nuage. (Poésie.)

CHRONIQUE DE PARIS ET NOUVELLES DIVERSES.

Réponse à la lettre de M. Grégoire Margossian.
 Ukase impérial : Nomination du R. P. Gabriel Aivazovsky aux trois diocèses de Bessarabie, de Nakhitchévan et de Crimée.

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ.

Ի Փարիզ, տարեկան . Ֆրանք. 20 »
 Ի Կոստանդնուպոլիս, Ի Հմրու-
 նիա , Ի Ալեքսանդրիա , եւ
 Ի Հնդիկս 24 »
 Ի Ռուսաստան եւ Ի Պարսկա-
 ստան 25 »
 Գին միոյ տեսրակի 3 »

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an Fr. 20 »
 Constantinople, Smyrne,
 Alexandrie, Indes. 24 »
 Russie et Perse 25 »
 Prix d'un exemplaire 5 »

ԳՈՐԾԱԿԱՆՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻՉ, Պ. Ճ. Արամեան, Ի փողոցն Սեն-Սիլվէս 38.
 Կամ Ի զբանոցի նորա, Ի փողոցն Ապէլի, բիւ 3.
 ՎԵՆՆԱ, Յակոբոս աղա Արշակ.
 ՓԵԹՐՊՈՒԻԿ, Մովսէս աղա Հաքարեան Բուզաղեանց.
 ՊՕՒԻՄ, Կարապետ աղա Խրիւճեան.
 ՉՄԻՌՆԵԻԱ, Դուկաս աղա Պաղազարեան.
 ՆԻԿՈՄԻԳԻԱ, Պ. Սերովքե Այազեան.
 ԱՂԵՔԱՆԳԻԻԱ, Դազարոս աղա Տէր-Փասպարեան.
 ԵԱՇ ՄՈՒՏԱԻՌՈՅ, Յակոբ աղա Պրլըզեան.
 ՏՓԻԻՄ, Համբարձում եւ Աւետիք Աղայք Էնֆիլեանց.

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez D. Aram, rue Saint-Sulpice, 38, ou à son bureau, rue de l'Abbaye, 5.
 VIENNE, H. Arschag, Biber-Bastei, 659.
 SAINT-PÉTERSBOURG, Moïse Boudaghoff, rue Nicolaitévskaja, maison Foukholka.
 CONSTANTINOPLE, G. Utudjian.
 SMYRNE, L. Balthazar.
 NICOMÉDIE, Séropé Beyasian.
 ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.
 JASSY, J. Bouioukly.
 TIFLIS, Enfiédjian frères.